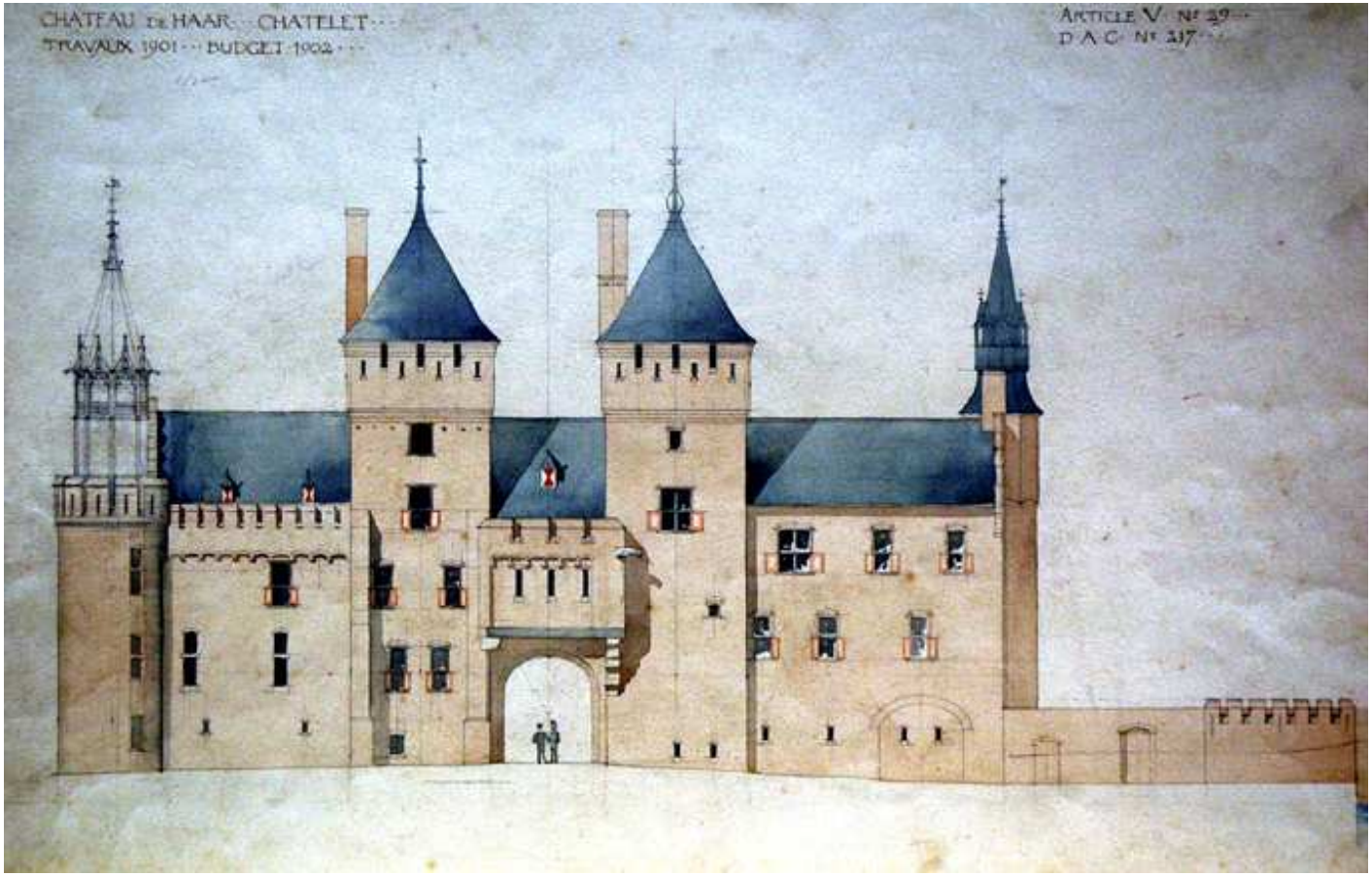
POORTGEBOUW OF CHÂTELET KASTEEL DE HAAR

BOUWHISTORISCHE OPNAME EN WAARDESTELLING

De Fabryck - Bureau voor Gebouwhistorisch Onderzoek

POORTGEBOUW OF CHÂTELET KASTEEL DE HAAR

BOUWHISTORISCHE OPNAME EN WAARDESTELLING

ADRES: KASTEELLAAN 1
3455 RR HAARZUILENS (GEMEENTE UTRECHT)

KADASTRALE AANDUIDING: VLEUTEN, SECTIE D, NR. 439

RIJKSMONUMENT NR. 37518 (ONDERDEEL KASTEEL DE HAAR)

2007 - 2008

De Fabryck - Bureau voor Gebouwhistorisch Onderzoek vof – Office for Building-History
Bekkerstraat 133 3572 SG Utrecht t +31 (0)306376184 f +31 (0)306376193 de.fabryck@xs4all.nl

Afbeelding omslag: tekening van de westgevel van het Poortgebouw of Châtelet met een ontwerp van een haakse vleugel voor de berging van kolen (rechts) en een spits op de noordelijke ronde toren, ca. 1901 (NAi HAAR, t 78)

© Niets uit dit rapport mag worden gekopieerd of overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs.

INHOUD

INLEIDING p. 3

GEBOUWONDERDELEN p. 4

FASERINGS- EN WAARDESTELLINGSPLATTEGRONDEN p. 5

FASERINGSOPSTANDEN p. 13

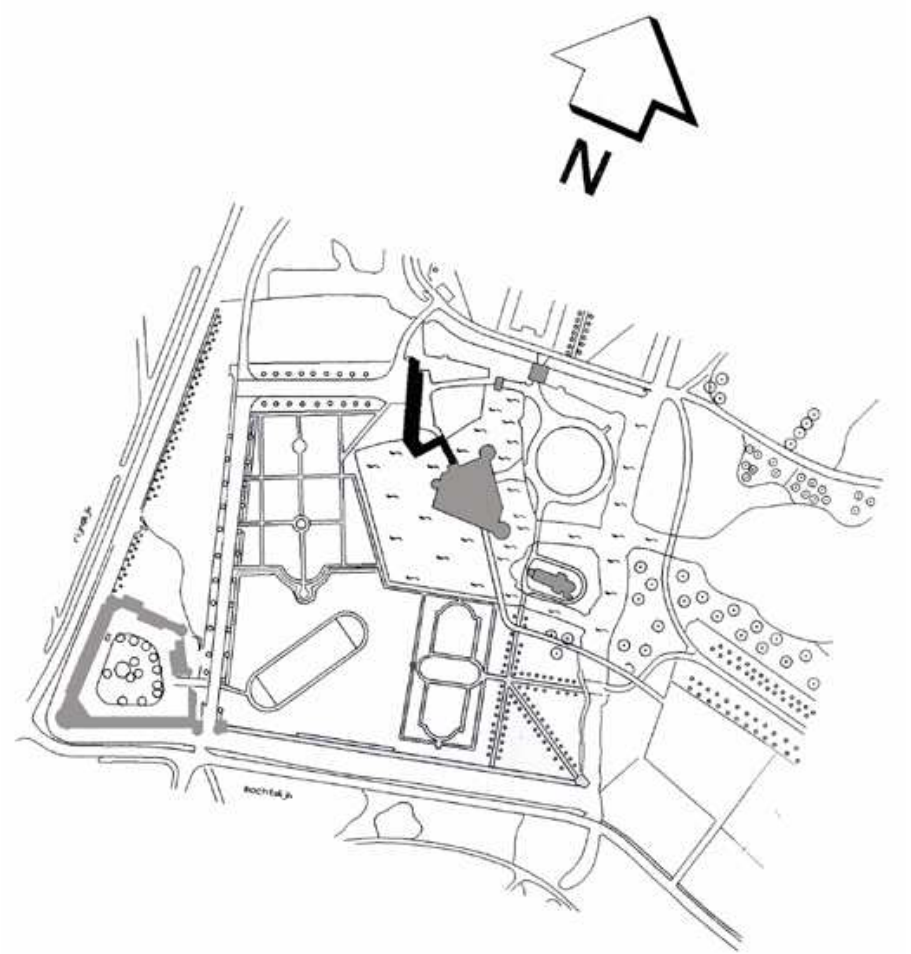
BOUWGESCHIEDENIS p. 15

BEKNOPTE GENEALOGIE GESLACHT VAN ZUYLEN VAN NIJVEVELT (VAN DE HAAR) p. 26

CONCORDANS RUIMTEAANDUIDINGEN p. 27

RUIMTEBOEK EXTERIEUR p. 32
- Gevel Noord p. 34
- Gevel Oost Noordvleugel noord p. 40
- Gevel Oost Noordvleugel centraal p. 44
- Doorrit (ruimte E0.02) p. 52
- Gevel Oost Noordvleugel zuid p. 57
- Gevel Oost Zuidvleugel noord p. 62
- Gevel Oost Zuidvleugel zuid p. 68
- Gevels Verbindingsvleugel p. 73
- Gevels Keukenbrug p. 79
- Gevel Zuid p. 84
- Gevel West Zuidvleugel p. 90
- Gevel West Noordvleugel zuid p. 98
- Gevel West Noordvleugel centraal p. 102
- Gevel West Noordvleugel noord p. 109

RUIMTEBOEK INTERIEUR p. 114
- Souterrain en Begane grond p. 117
- Eerste verdieping p. 246
- Tweede verdieping p. 391
- Derde, Vierde en Vijfde verdieping p. 536

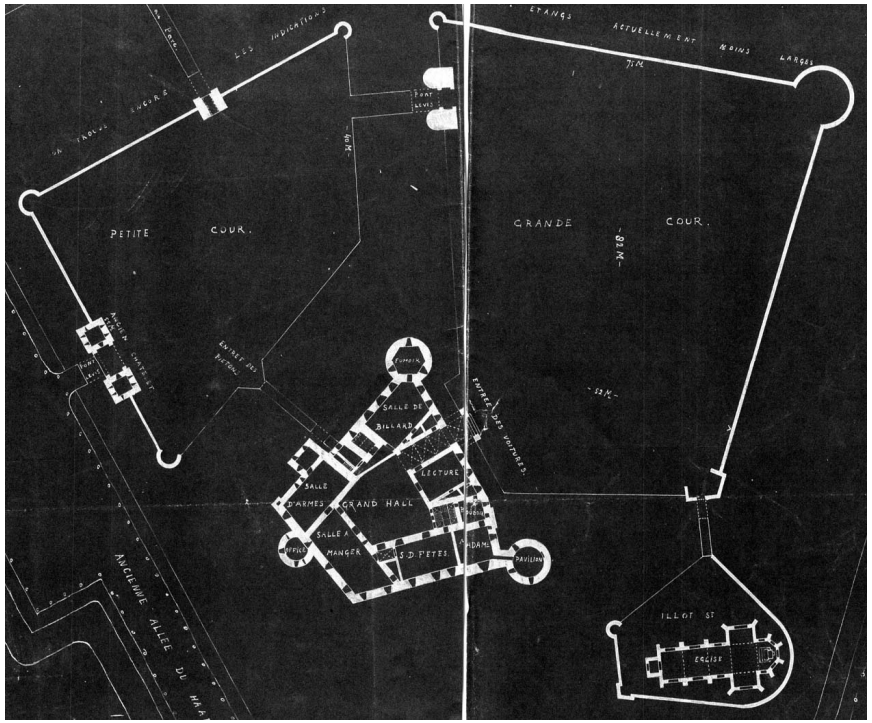
Situatie 2008 (Architectenbureau Verlaan & Bouwstra, 2003).

INLEIDING

Het Poortgebouw of Châtelet van Kasteel De Haar is tot stand gekomen in de periode 1893-1912 naar ontwerp van Jos Th.J. Cuypers. Aangezien de opdrachtgever van de herbouw van De Haar, Etienne G.F. baron van Zuylen van Nijevelt (van de Haar) (1860-1934), Franstalig was, introduceerde Cuypers voor hem de aanduiding 'Châtelet'.
De plannen voor het gebouw ontstonden in 1892, naar aanleiding van de vondst van muurresten; het gebouw zou fungeren als toegang tot het kasteelterrein vanaf de openbare Haarlaan, die ten westen van de ruïne liep. Al snel ontstond het idee de machines die nodig zouden zijn voor de geavanceerde installaties in het Kasteel, zoveel mogelijk hier onder te brengen. Hiertoe zou het Châtelet door middel van een tunnel worden met het Kasteel worden verbonden. Toen het eerste deel van het Châtelet, de huidige Noordvleugel, in aanbouw was, lanceerde men het plan het gebouw naar het westen uit te breiden met een complex van koetshuizen, stallen en een autogarage. Omstreeks 1897 zou echter worden besloten dit 'Stalplein' meer naar het zuiden aan te leggen, inclusief een vooruitgeschoven poort aan de Bochtdijk. Het Châtelet, dat behalve machines ook de woning van de machinist en het appartement van de rentmeester bevatte, fungeerde vanaf dat moment niet meer als toegangspoort tot het Kasteelterrein. Daar stond tegenover dat de Zuidvleugel in twee Fases – 1903-1904 en 1911-1912 - zou worden voorzien van een aantal luxueuze slaapkamers.

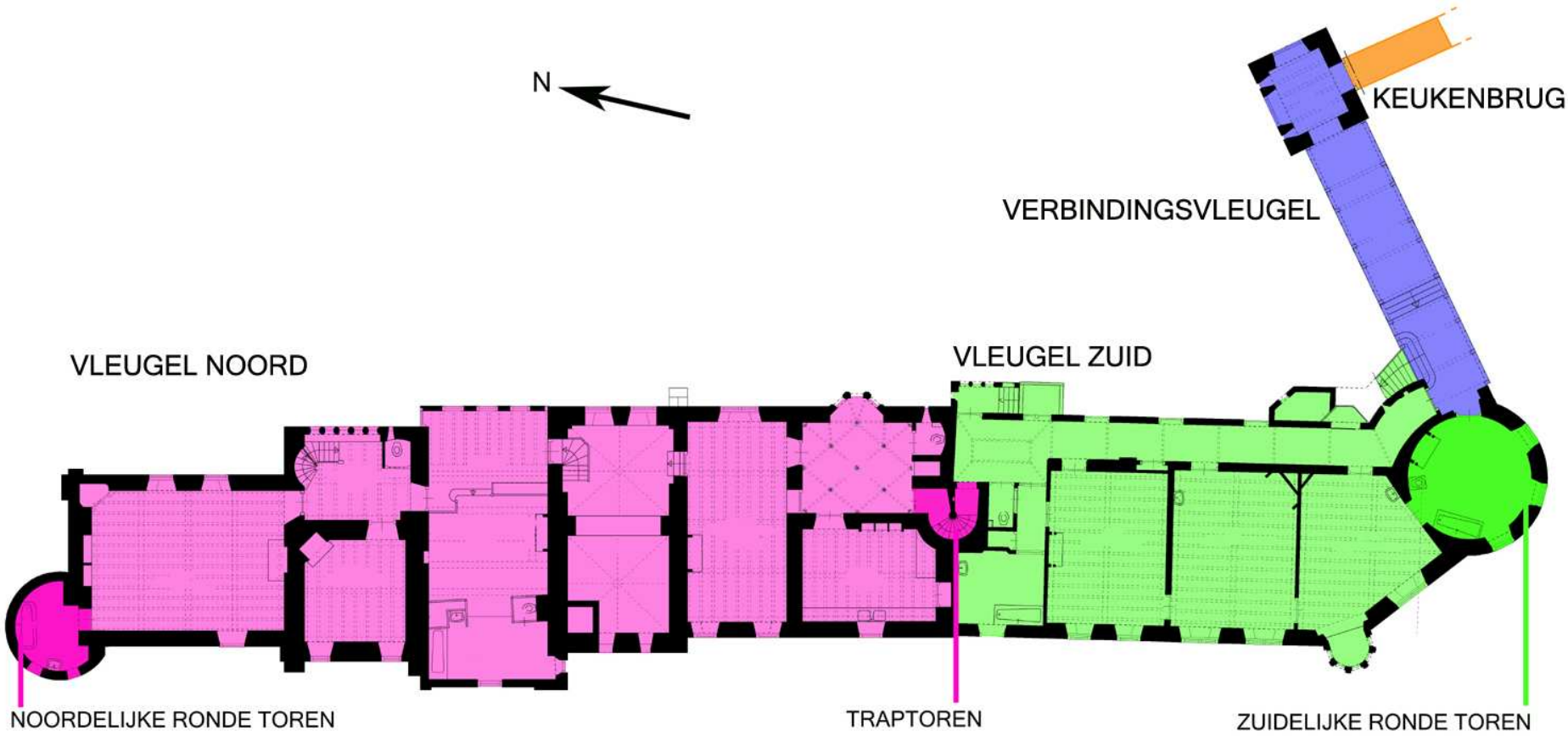
Het onderzoek van het Châtelet heeft bestaan uit een opname ter plaatse en de bestudering van vooral tekeningen en foto's in het Bouwdossier van Kasteel De Haar in het Nederlands Architectuurinstituut in Rotterdam (NAi HAAR). De bouwgeschiedenis van het Châtelet is zo ingewikkeld dat het zonder dit omvangrijke archief onmogelijk was geweest deze nauwkeurig te reconstrueren - hoewel de meeste tekeningen niet de uitgevoerde situatie vertegenwoordigen. Er is, in nog sterkere mate dan bij het Kasteel, sprake van een vrijwel continu proces van planontwikkeling, wat tot gevolg had dat meermaals tijdens de uitvoering en zelfs na de oplevering nog ingrijpende wijzigingen werden aangebracht.
De complexiteit van het gebouw en zijn geschiedenis was ook reden om het Châtelet op dezelfde wijze te benaderen als het Stalplein (*De Fabryck*, Stalplein Kasteel De Haar, 2005). Dit houdt in dat een ruimteboek is samengesteld, aangevuld met beschrijvingen van het exterieur en een bouwgeschiedenis. Bovendien zijn faseringstekeningen toegevoegd, alsmede waardestellingsplattegronden conform de 'Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek'.
Deze 'Bouwhistorische Opname en Waardestelling' is opgesteld door Jacqueline Heijenbrok en Guido Steenmeijer; de foto's zijn van hun hand, tenzij anders vermeld. De dank van de auteurs gaat uit naar ir. C.O. Bouwstra (Architectenbureau Verlaan & Bouwstra) en alle medewerkers van Stichting Kasteel De Haar, in het bijzonder mevrouw A. de Jong (directeur), mevrouw K. Timmers, (conservatrice), mevrouw G. van Rooijen (hoofd huishoudelijke dienst) en de heer A. Beek (hoofd technische dienst).

Utrecht, mei 2008

Eerste ontwerp complex Kasteel De Haar met pleinen, Middenpoort en Poortgebouw of Châtelet, 1892 (NAi HAAR, inv.nr. onbekend).

GEBOUWONDERDELEN

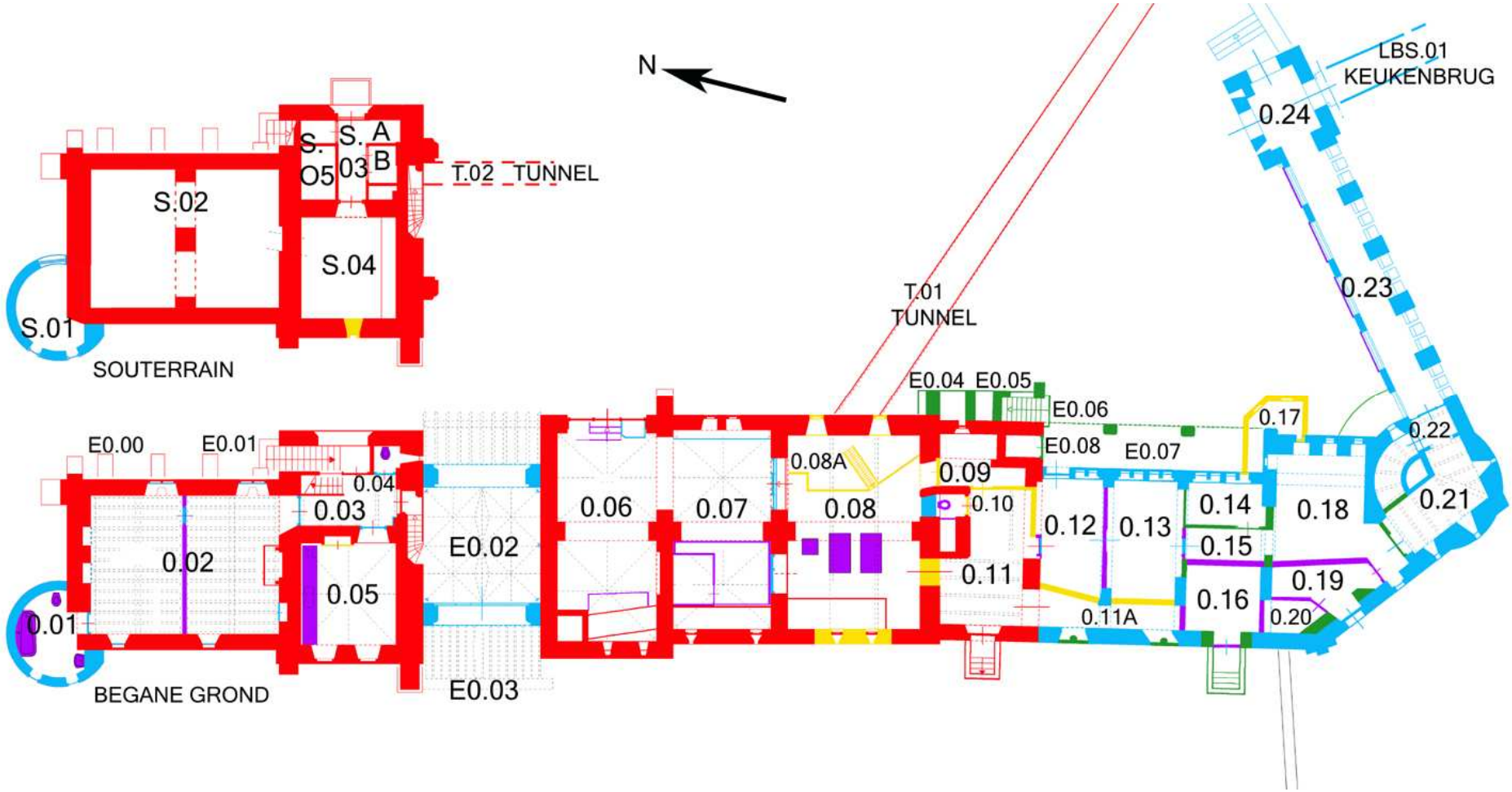

Renvooi

roze:	Châtelet Noordvleugel (van noordelijke ronde toren tot en met traptoren)
groen:	Châtelet Zuidvleugel (vanaf traptoren tot en met zuidelijke ronde toren)
blauw:	Verbindingsvleugel
oranje:	Keukenbrug

FASERINGS- EN WAARDESTELLINGSPLATTEGRONDEN

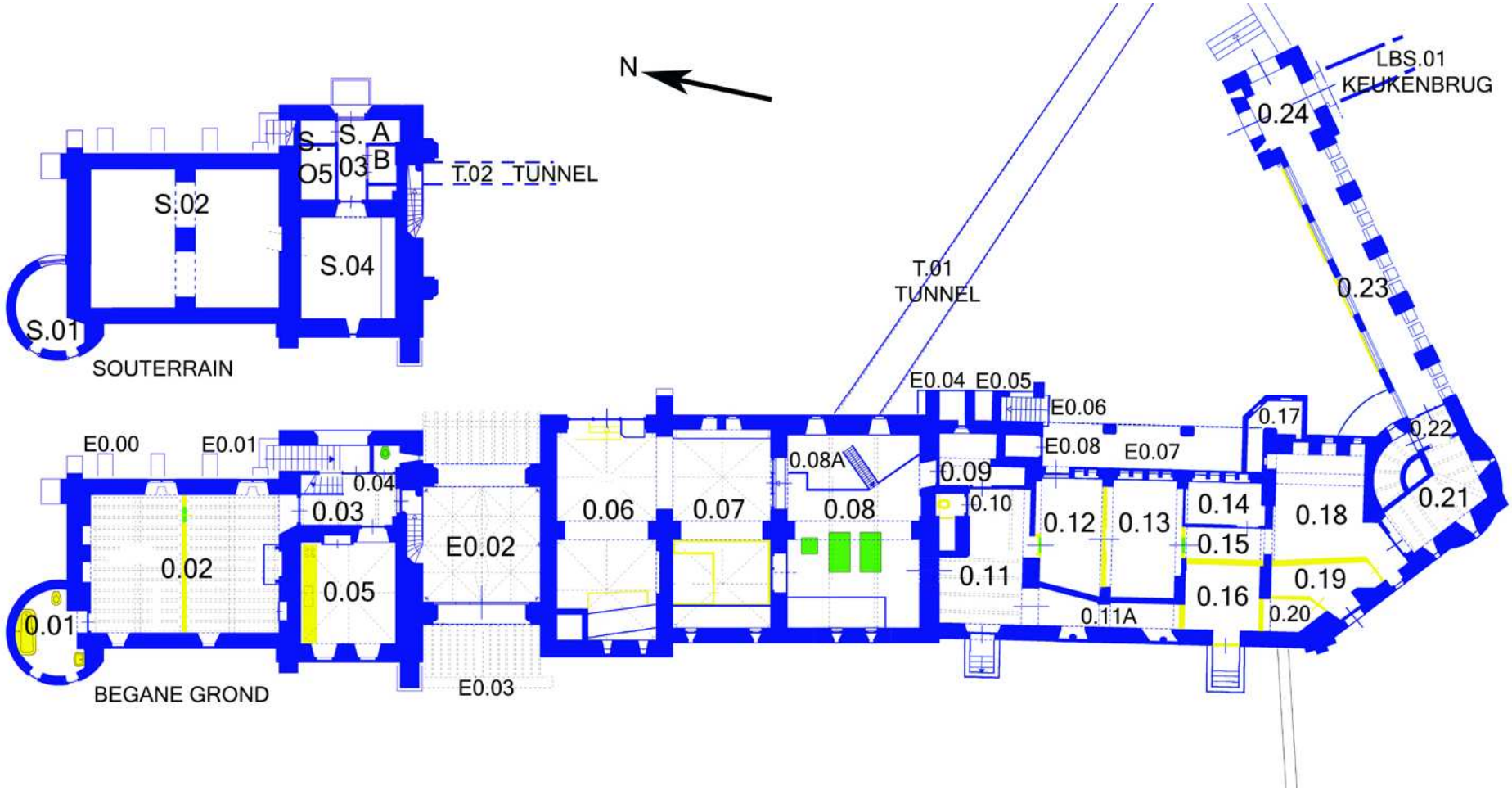
FASERINGSPLATTEGROND SOUTERRAIN EN BEGANE GROND

Renvooi Fasering

rood:	Fase 1: 1893-1896	geel:	Fase 4: 1909-1915	
lichtblauw:	Fase 2: 1897-1900	bruin:	Fase 5: ca. 1930	
donkergroen:	Fase 3: 1902-1904	paars:	Fase 6: XXB	Alle plafonds zijn authentiek

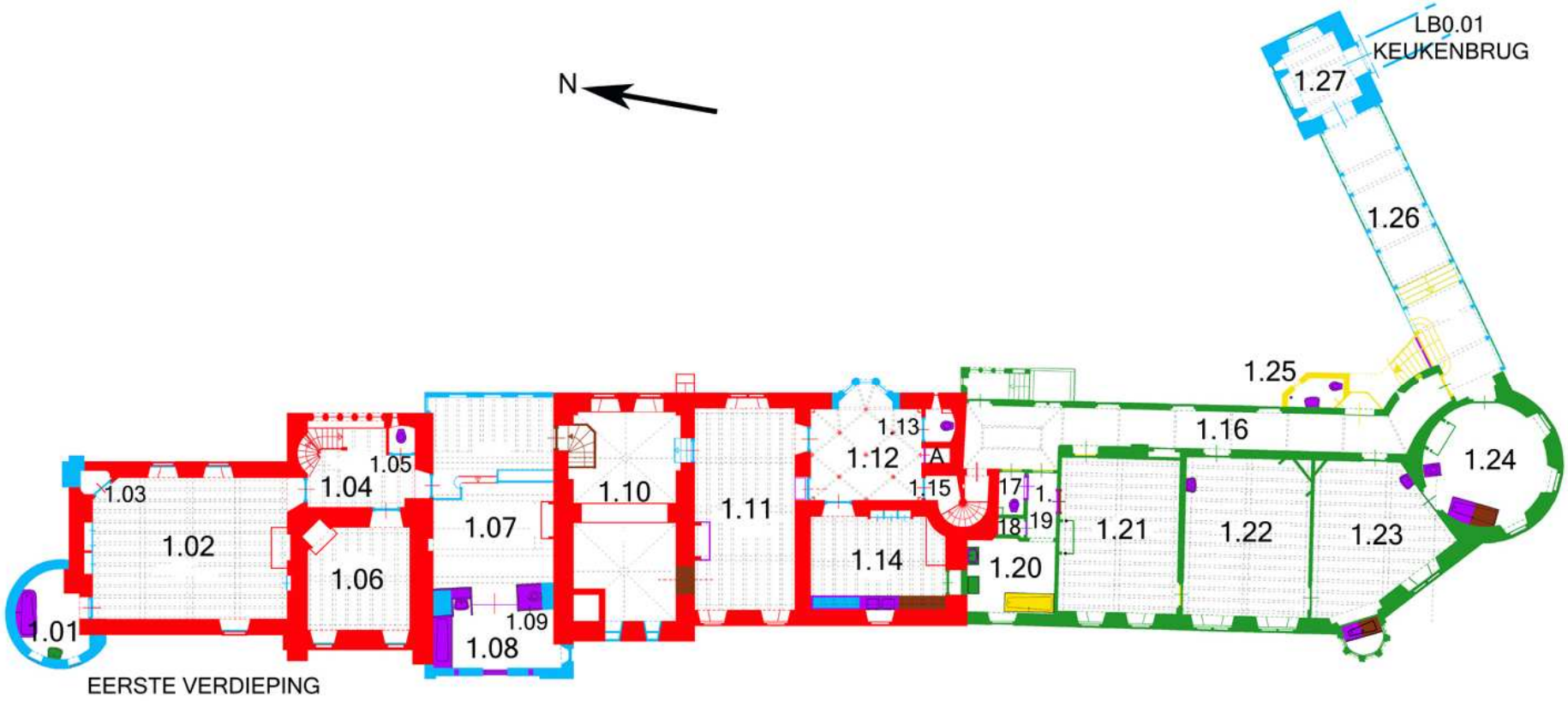
WAARDESTELLINGSPLATTEGROND SOUTERRAIN EN BEGANE GROND

Renvooi Waardestelling

blauw:	hoge monumentwaarde (behoud noodzakelijk)	
groen:	positieve monumentwaarde (behoud wenselijk)	
geel:	indifferente monumentwaarde (aangepaste vervanging mogelijk)	Alle plafonds zijn authentiek en hebben een hoge monumentwaarde

FASERINGSPLATTEGROND EERSTE VERDIEPING

Renvooi Fasering

rood:	Fase 1: 1893-1896	geel:	Fase 4: 1909-1915	
lichtblauw:	Fase 2: 1897-1900	bruin:	Fase 5: ca. 1930	
donkergroen:	Fase 3: 1902-1904	paars:	Fase 6: XXB	Alle plafonds zijn authentiek, behalve in ruimte 1.08 (1950)

WAARDESTELLINGSPLATTEGROND EERSTE VERDIEPING

Renvooi Waardestelling

blauw:	hoge monumentwaarde (behoud noodzakelijk)	
groen:	positieve monumentwaarde (behoud wenselijk)	Alle plafonds zijn authentiek en hebben een hoge monumentwaarde,
geel:	indifferente monumentwaarde (aangepaste vervanging mogelijk)	behalve het plafond van ruimte 1.08 (indifferente monumentwaarde)

FASERINGSPLATTEGROND TWEEDE VERDIEPING

Renvooi Fasering

rood:	Fase 1: 1893-1896	geel:	Fase 4: 1909-1915	
lichtblauw:	Fase 2: 1897-1900	bruin:	Fase 5: ca. 1930	
donkergroen:	Fase 3: 1902-1904	paars:	Fase 6: XXB	Alle plafonds zijn authentiek

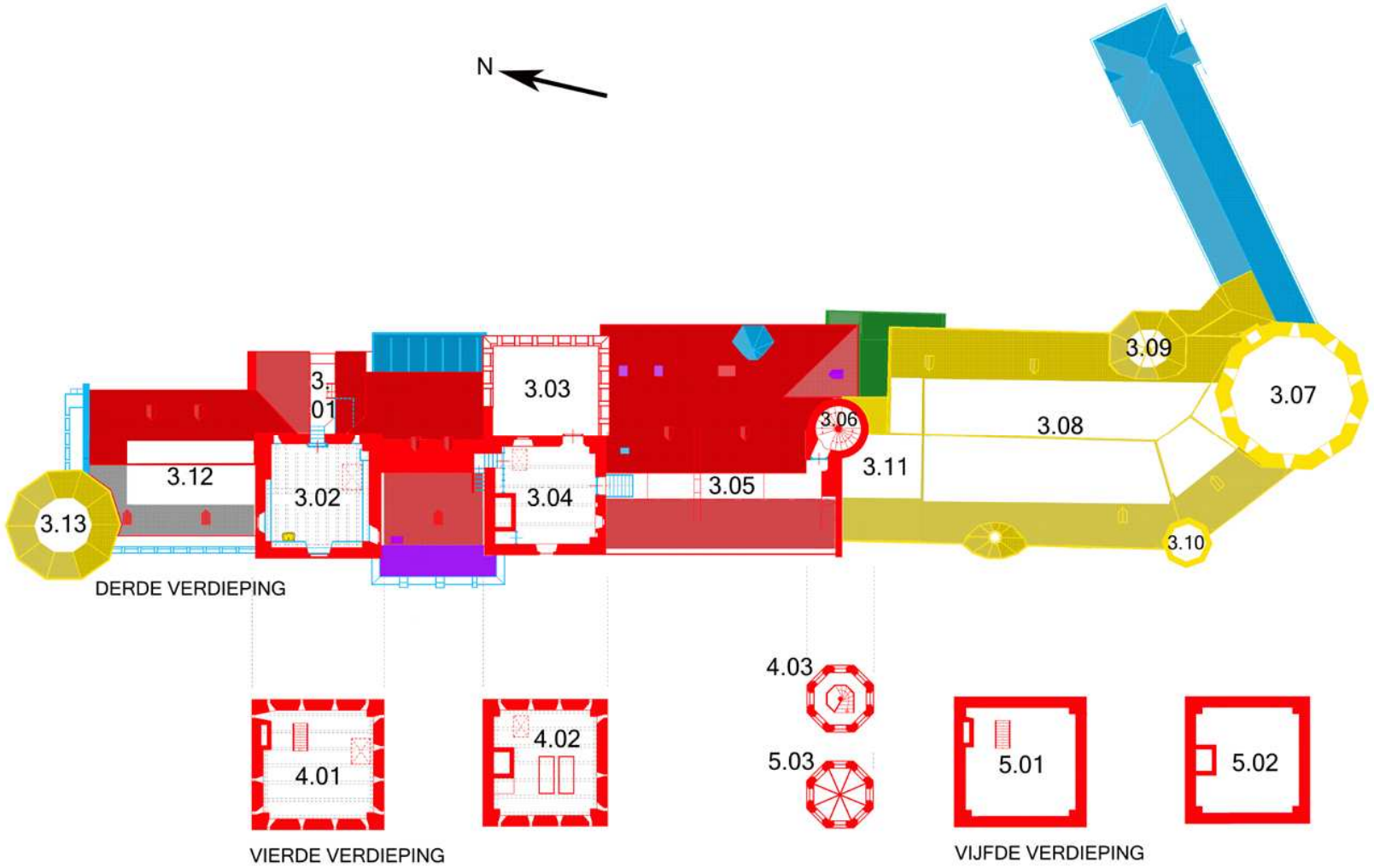
WAARDESTELLINGSPLATTEGROND TWEEDE VERDIEPING

Renvooi Waardestelling

blauw:	hoge monumentwaarde (behoud noodzakelijk)	
groen:	positieve monumentwaarde (behoud wenselijk)	
geel:	indifferente monumentwaarde (aangepaste vervanging mogelijk)	Alle plafonds zijn authentiek en hebben een hoge monumentwaarde

FASERINGSPLATTEGROND DERDE, VIERDE EN VIJFDE VERDIEPING

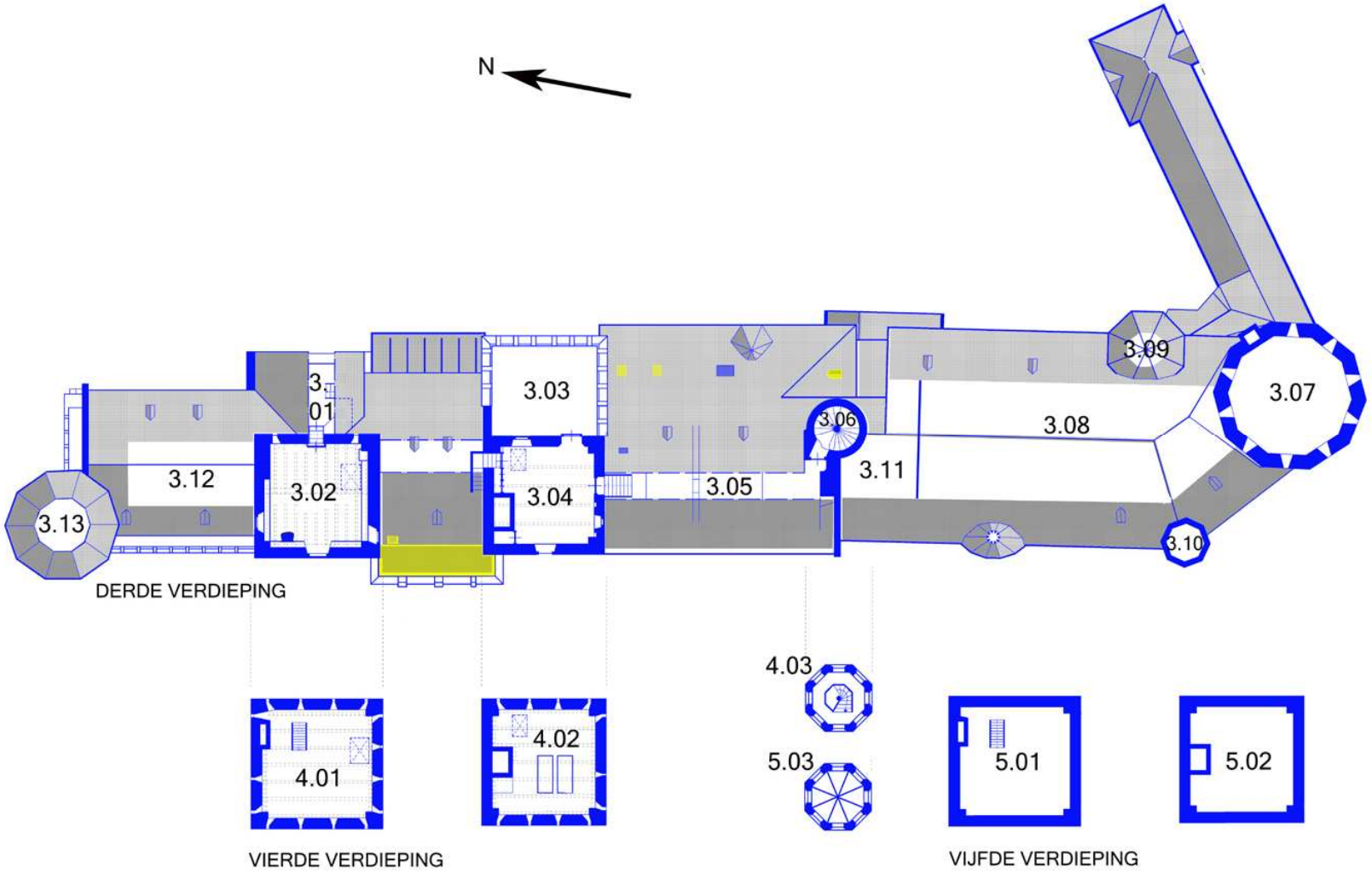

Renvooi Fasering

rood:	Fase 1: 1893-1896	geel:	Fase 4: 1909-1915
lichtblauw:	Fase 2: 1897-1900	bruin:	Fase 5: ca. 1930
donkergroen:	Fase 3: 1902-1904	paars:	Fase 6: XXB

Alle plafonds/kappen en kappen zijn authentiek, behalve westelijk deel boven Doorrit (1950)

WAARDESTELLINGSPLATTEGROND DERDE, VIERDE EN VIJFDE VERDIEPING

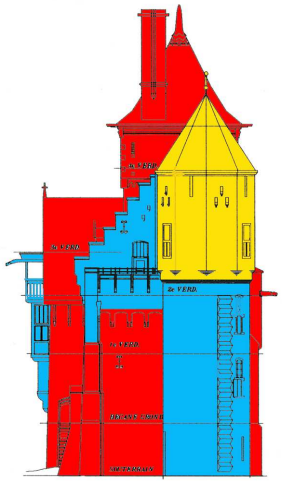

Renvooi Waardestelling

blauw:	hoge monumentwaarde (behoud noodzakelijk)
groen:	positieve monumentwaarde (behoud wenselijk)
geel:	indifferente monumentwaarde (aangepaste vervanging mogelijk)

Alle plafonds/kappen zijn authentiek en hebben een hoge monumentwaarde, behalve westelijk deel boven de Doorrit (indifferente monumentwaarde)

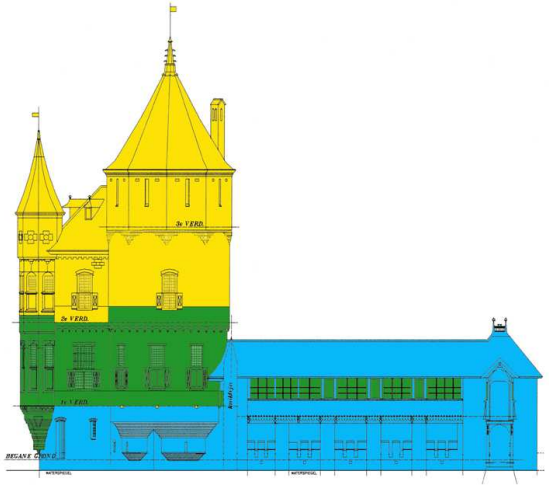
FASERINGSOPSTANDEN

Noordgevel

Oostgevel

Zuidgevel

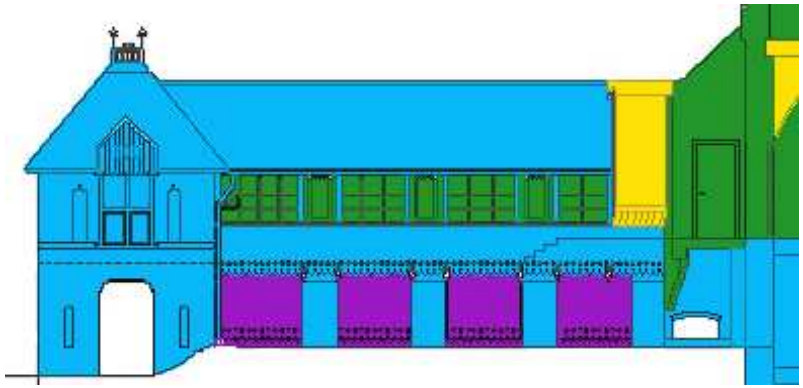
Westgevel

Renvooi Fasering

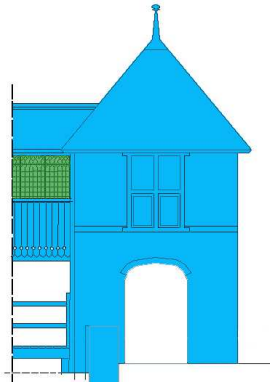
rood:	Fase 1: 1893-1896	geel:	Fase 4: 1909-1915
lichtblauw:	Fase 2: 1897-1900	bruin:	Fase 5: ca. 1930
donkergroen:	Fase 3: 1902-1904	paars:	Fase 6: XXB

FASERINGSOPSTANDEN

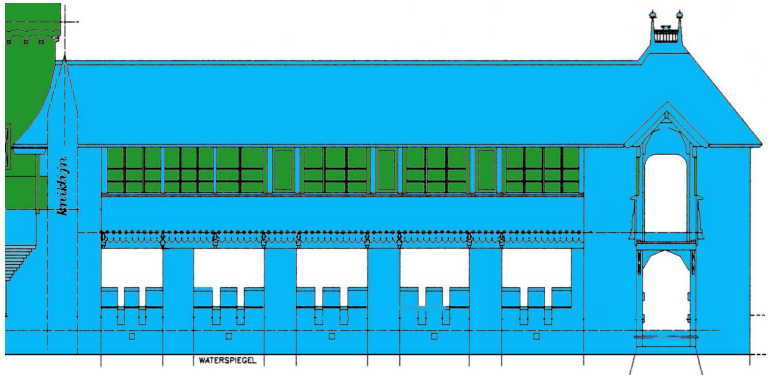
VERBINDINGSVLEUGEL

Noordgevel

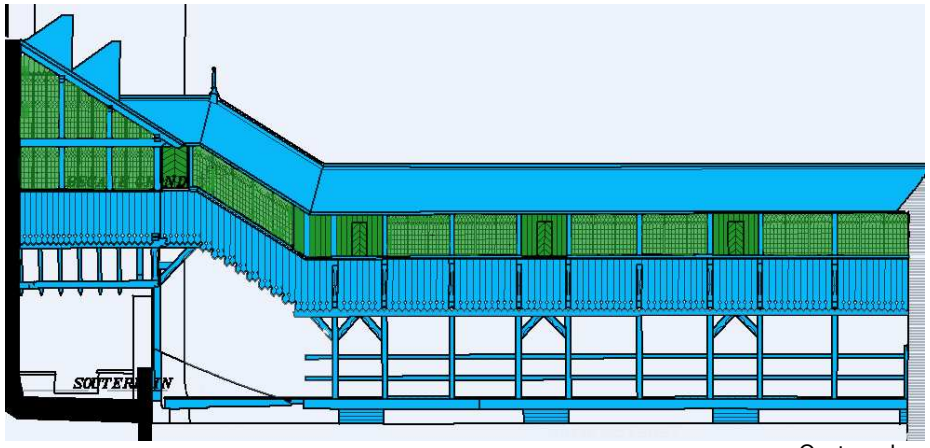

Oostgevel

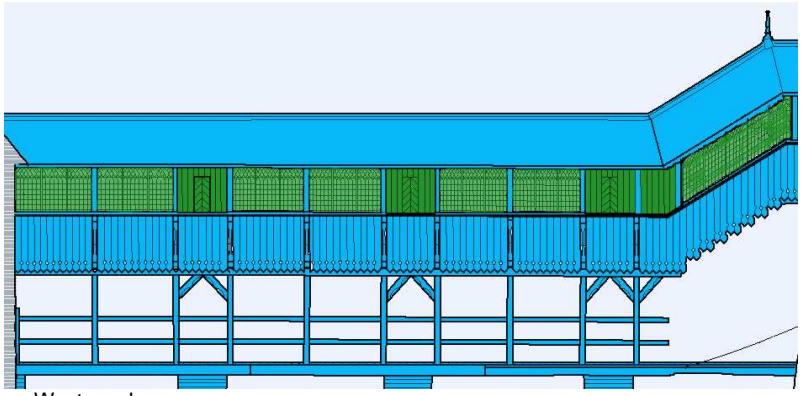

Zuidgevel

KEUKENBRUG

Oostgevel

Westgevel

Renvooi Fasering

rood:	Fase 1: 1893-1896	geel:	Fase 4: 1909-1915
lichtblauw:	Fase 2: 1897-1900	bruin:	Fase 5: ca. 1930
donkergroen:	Fase 3: 1902-1904	paars:	Fase 6: XXB

BOUWGESCHIEDENIS

VOORGESCHIEDENIS

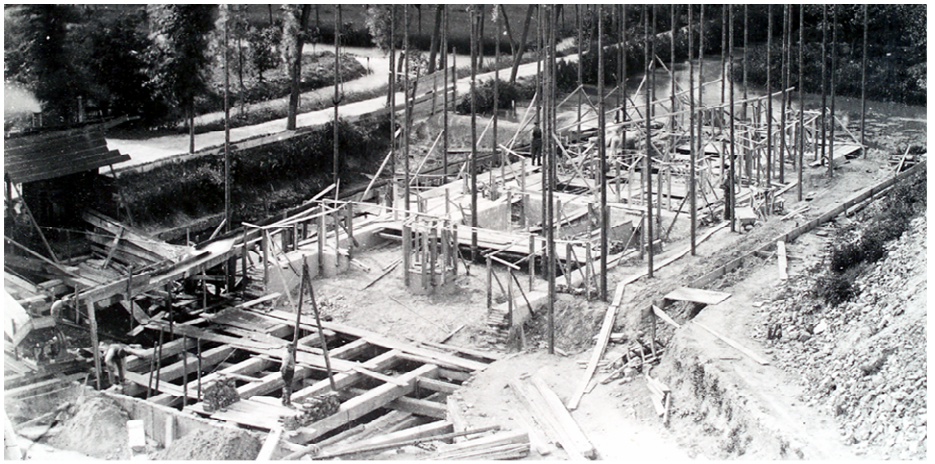
Bij de aanvang van het ontwerpproces voor de herbouw van De Haar in augustus 1891 (NAi HAAR t 2 en t 3) was er alleen nog sprake van het kasteel zelf. Dit zou toegankelijk worden gemaakt via de brug die 'Keukenbrug' zou gaan heten, waarvan pijlerfundamenten nog aanwezig waren in de gracht. Het terrein van het latere Châtelet zou onderdeel gaan uitmaken van een park (NAi, HAAR, t 177.1). Vermoedelijk vanwege de bescheiden afmetingen van de toegang bij de Keukenbrug, ontstond al snel het idee van een nieuwe, a-historische ingang aan de oostzijde, die het kasteel beter bereikbaar zou maken per koets. Een groot driehoekig voorplein zou hier worden aangelegd, te betreden door een poort tussen hoge muren. Dit concept van een besloten driehoekig voorplein zou echter geen lang leven beschoren zijn, want in het voorjaar van 1892 was het uit de plannen verdwenen.

Bij deze wijziging zal een rol hebben gespeeld dat ondertussen de omgeving van de kasteelruïne nader was onderzocht. Hierbij waren de contouren van twee omgrachte pleinen aan het licht gekomen, noordoostelijk en -westelijk van het kasteel, plus de overblijfselen van een brug waarmee deze onderling verbonden waren geweest - ter plaatse van de huidige Middenpoort. Maar misschien nog belangrijker was dat men ook op het noordwestelijke plein enig muurwerk had aangetroffen, langs de toenmalige Haarlaan, de oude weg naar het kasteel. Waarschijnlijk op grond van de ligging had men dit muurwerk geïnterpreteerd als restanten van een poortgebouw, dat toegang had geboden tot het kasteelterrein. Vanwege al deze ontdekkingen liep vanaf dat moment de geplande route naar de hoofdingang van het kasteel, die men handhaafde aan de oostzijde, via dit poortgebouw en de beide pleinen.

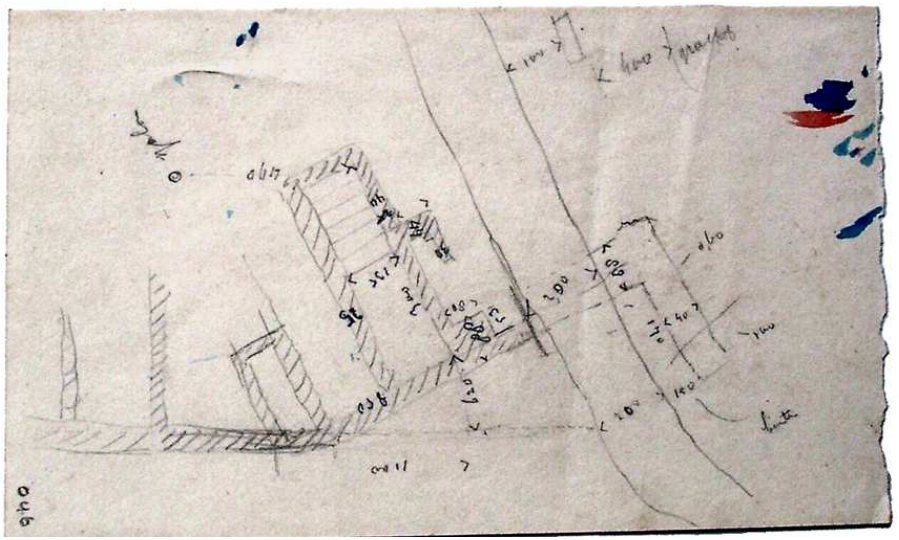
Wat er in 1892 precies langs de Haarlaan is aangetroffen is niet overgeleverd; aannemelijk is dat er een relatie is met een opmetingsschets van de toenmalige toegang tot het terrein ten westen van de Keukenbrug (NAi HAAR t 820). De situatie zoals aangegeven op deze schets is direct te herkennen in afbeeldingen van het kasteel uit de eerste helft van de achttiende eeuw: tussen de Haarlaan en het westelijke plein strekte zich een dam uit, waarin een duiker was opgenomen die beide armen van de gracht met elkaar verbond. Deze dam leidde naar een eenvoudige, vermoedelijk zeventiende-eeuwse poort, die de beëindiging vormde van een muur die na een knik parallel aan de Haarlaan noordwaarts liep. Een deel van deze dikke muur aan de zuidzijde stond in elk geval in 1862 nog overeind.

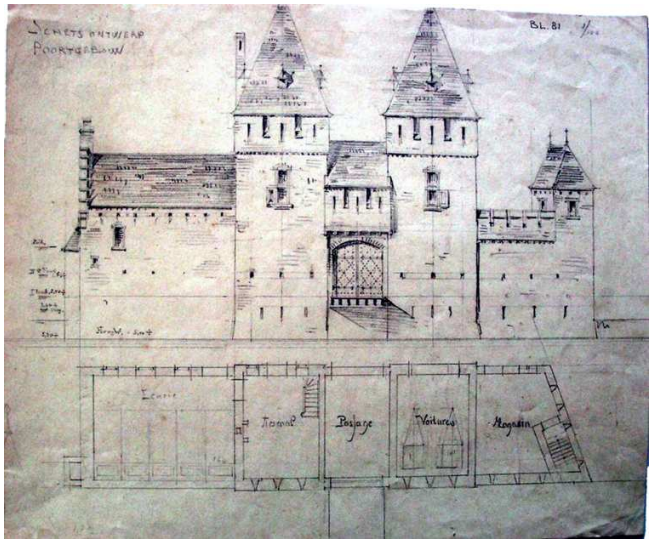
Situatie ten noordwesten van het Kasteel, 1893; linksonder de opgegraven pijlerfundamenten van de Keukenbrug, rechtsboven de aanleg van de diepe machinekelder (ruimte 0.08); richting het Kasteel loopt het tracé van de toekomstige leidingentunnel (NAi HAAR ph 813).

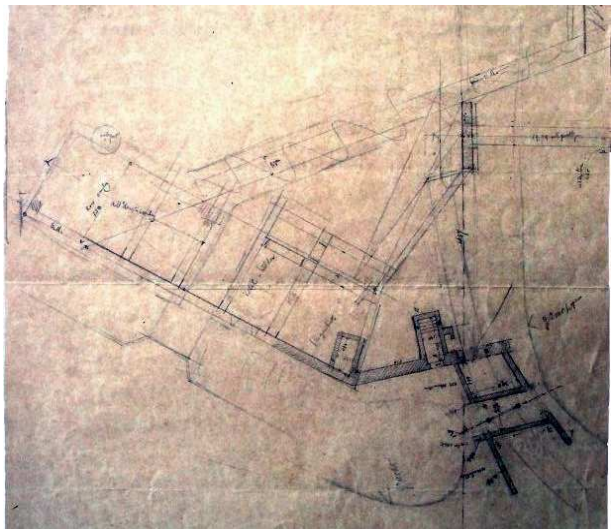
Noordvleugel van het Châtelet in aanbouw, mei 1894 (NAi HAAR ph 815); links de diepe machinekelder (ruimte 0.08)

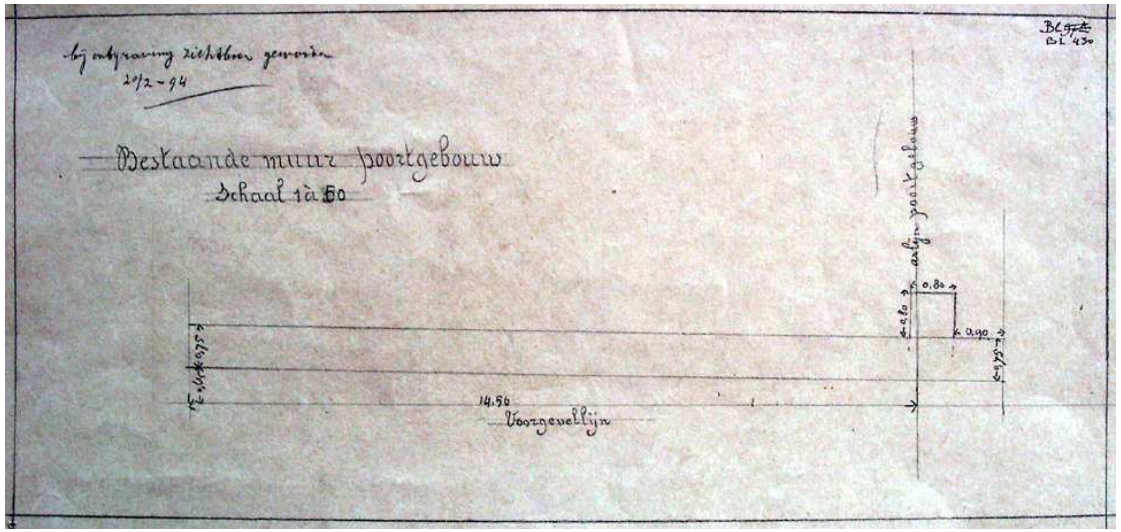
Opmetingsschets terrein ten westen van Keukenbrug, ca. 1892 (NAi HAAR t 820)

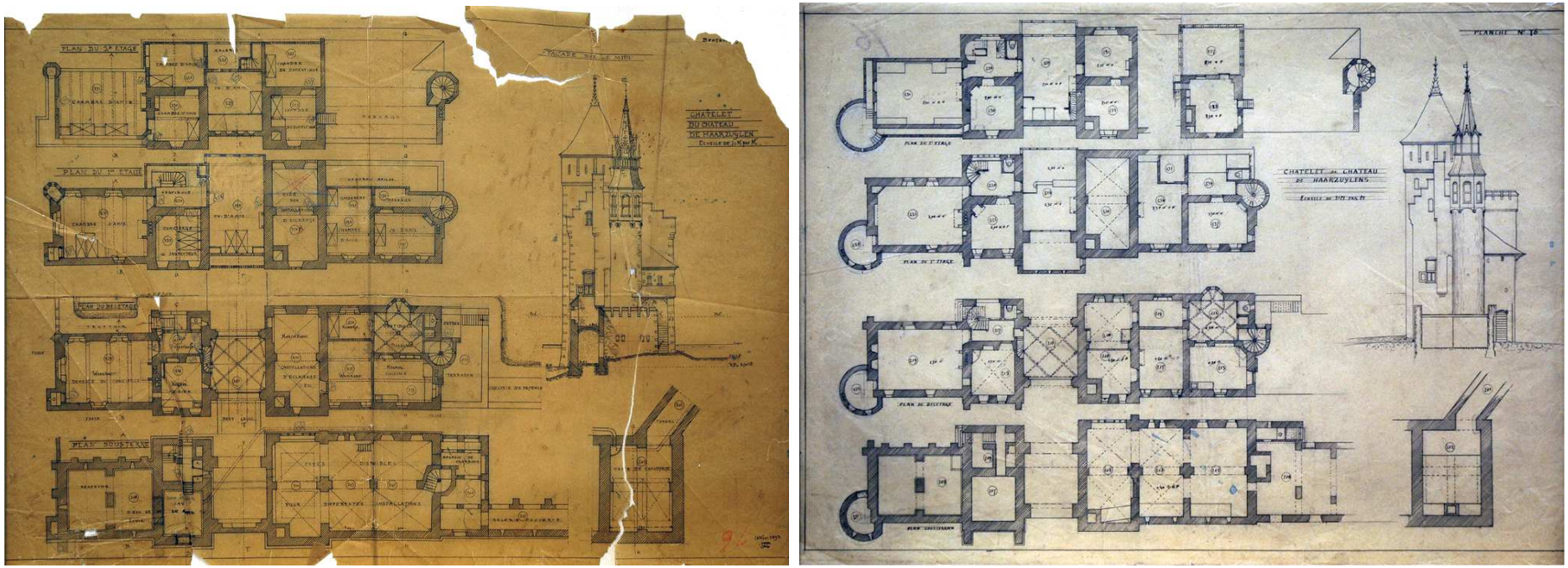
Schetsontwerp Poortgebouw, plattegrond begane gronden westgevel, 1892, Jos Cuypers (NAi HAAR t 81)

Opmetingsschets terrein Poortgebouw, maart 1893 (NAi HAAR t 430)

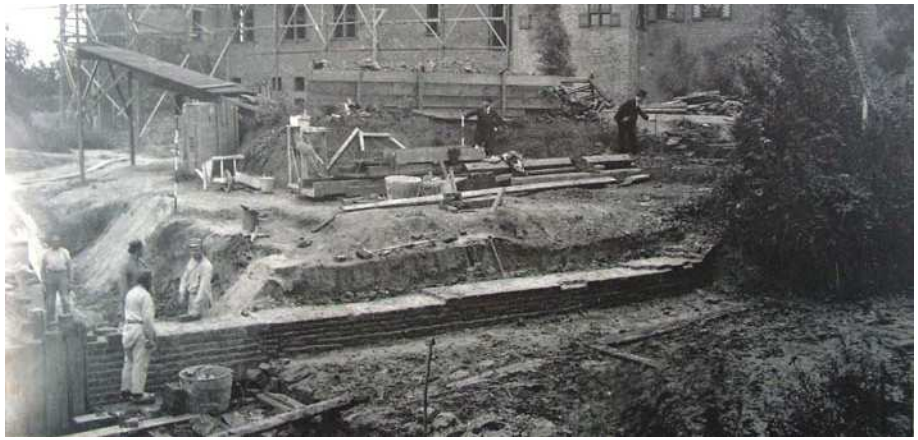

Opmeting gevonden muur ter plaatse van de westgevel noordvleugel Poortgebouw, 20-02-1894 (NAi HAAR t 430)

Links: definitief ontwerp plattegronden en opstand zuidgevel van noordvleugel, 16 november 1893, Jos Cuypers (NAi HAAR t 76) (noorden is links)
Rechts: revisietekening plattegronden en opstand zuidgevel van noordvleugel, 1896, Jos Cuypers (NAi HAAR t 76) (noorden is links)

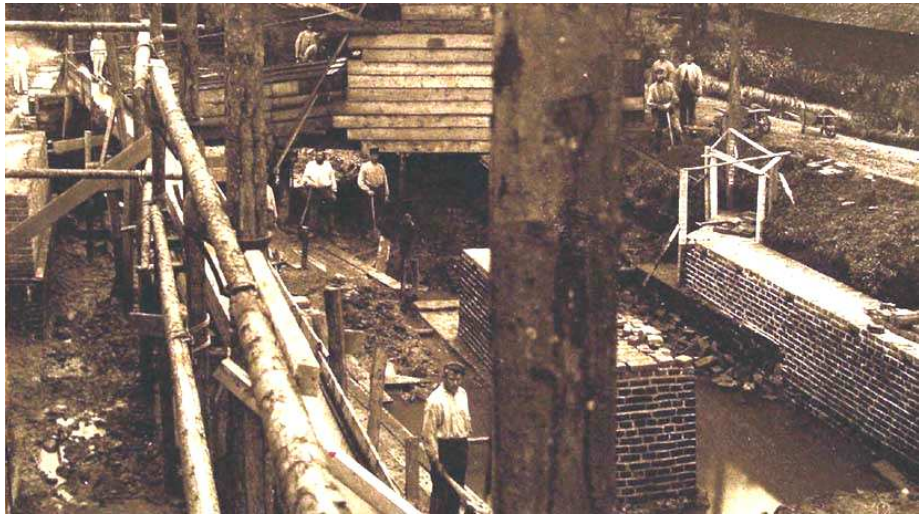
In het voorjaar van 1893 zou de muur verder worden opgegraven, met als doel de definitieve positie van het poortgebouw te bepalen. Hiervan was ondertussen al een ontwerp gemaakt, een reconstructie overeenkomstig een zeventiende-eeuwse tekening in een privé-collectie, in de woorden van Pierre J.H. Cuypers (1827-1921). Dit eerste ontwerp, gemaakt door zijn zoon Jos Th.J. (1861-1949), is bewaard gebleven, en behelst een poort met erboven een mezenkouw, geflankeerd door twee vierkante torens met aansluitende lagere vleugels (NAi HAAR t 81); een gebouw van deze vorm is afgebeeld op een oude tekening die zich bevindt in de collectie van Kasteel De Haar, maar hoogstwaarschijnlijk niets met De Haar van doen heeft.
De plaatsbepaling van het Poortgebouw was vooral van belang omdat men inmiddels had besloten er de machines onder te brengen van de technische installaties waarmee het Kasteel zou worden uitgerust. De leidingen tussen Kasteel en Poortgebouw zouden worden samengebracht in een tunnel, waarvan de aanleg aan de kant van het Kasteel op het punt van beginnen stond.
Van het Poortgebouw zette men in mei 1893 de eerste maten uit op het terrein: het zuidelijke deel van huidige Noordvleugel tot de poort, waar een diepe kelder voor de machines zou komen en de tunnel zou aansluiten. Vervolgens begon men met het uitdiepen van de sterk verlande gracht tussen de teruggevonden muur en de Haarlaan, waarbij men ook aan de westzijde op metselwerk stuitte, vermoedelijk van een vroeger brughoofd. Deze vondst leidde vermoedelijk tot aanpassingen van de plattegrond van het gebouw, waardoor het nieuwe brughoofd bijna geheel met het oude kon samenvallen.

Verlenging van de opgegraven muur (onder huidige westgevel Zuidvleugel) tot aan de diepe machinekelder (ruimte 0.08), augustus 1894 (NAi HAAR ph 831).

Fase 1: ca. 1894 - ca. 1896

Het graafwerk ten behoeve van de machinekelder ging van start tegen augustus. Vanwege de slappe bodem had men echter grote moeite de gewenste diepte te bereiken, waardoor men gedwongen was de kelder te verkleinen tot de minimale omvang die de techniek vereiste (NAi HAAR d 35, 15 september 1893). De problemen zullen er mede voor hebben gezorgd dat men pas in 1894 kon beginnen met het graafwerk voor de fundering van de muren, ook die van het noordelijke deel van de Noordvleugel. Hier vond men toen eveneens een aanzienlijk restant van de muur parallel aan de Haarlaan – meer dan 14 meter – waarvan de richting en positie bovendien enigszins bleken af te wijken van de geplande westgevel (NAi HAAR t 430, 20 februari 1894). Het metselwerk van het bouwdeel ten zuiden van de poort werd ter hand genomen in april 1894, waarna in juni het deel aan de noordzijde zou volgen. Zeker aanvankelijk zullen de delen hun eigen ploeg metselaars hebben gehad, want de kern van het Châtelet – de poort met flankerende

De bouw van het westelijke hoofd en een pijler van de brug over de gracht ten westen van het Châtelet, najaar 1894, (NAi HAAR ph 811); te zien is dat in het brughoofd oud muurwerk is opgenomen. De gracht moest in 1896 vanwege de verzakking van het gebouw worden gedempt.

torens en aangrenzende vleugels - is opgetrokken in Vlaams verband, behalve de onderzone van het noordelijke deel, waar kruisverband is toegepast. Eind juli bepaalde Jos Cuypers plotseling dat het gebouw te hoog zou worden in verhouding tot het Kasteel en daarom als geheel een meter moest worden verlaagd. De wijzigingen die door deze ingreep moesten plaatsvinden aan het al bestaande muurwerk – zoals de verlaging van de doorgang naar S.03 - leverde enige vertraging op, maar daarna zou enige maanden op volle kracht worden doorgewerkt. Men maakte flinke vorderingen – half oktober kon de balklaag boven de eerste verdieping worden gelegd - maar dit had wel een keerzijde. Door de snelle vergroting van het gewicht begon het gebouw in toenemende mate te verzakken, vooral aan de westzijde door de zware torens. Jos Cuypers bepaalde begin november dat deze voorlopig niet verder mochten worden opgetrokken – een band van siermetselwerk markeert de toen bereikte hoogte – en noodkappen moesten worden geplaatst tussen de kappen van de vleugels en de doorrit die toen juist werden aangebracht. De verzakking van het gebouw kwam langzaamaan tot stilstand, maar toen men in het voorjaar van 1895 het metselwerk hervatte, keerden de problemen onmiddellijk terug, nu met name noordelijk van de poort. Ditmaal was de situatie zo ernstig dat alleen nog rigoureuze maatregelen soelaas konden bieden. Men besloot tot een uitwendige verbreding van de fundering van de west- en noordgevel, steunend op putringen van gewapend cement tot op de eerste zandlaag. De centrale steunbeer tegen de noordgevel en de uitbouw westelijk hiervan (het 'kabinet') moesten hiervoor wijken, terwijl men de westgevel van de toren noordelijk van de doorrit juist van steunberen voorzag. Afgezien van deze ingrepen had de verzakkingsproblematiek ook nog als consequentie dat men de vensters in de noordgevel op de begane grond meende te moeten dichtmetselen en de geplande arkeltoren op de noordoosthoek aanvankelijk niet durfde af te bouwen en in tweede instantie zelfs geheel verwijderde, behalve de twee nuttige steunberen eronder. Daarnaast moest de gracht voor het gebouw worden gedempt, hoewel de brughoofden en -pijlers al waren opgemetseld, en kon men ten slotte niet anders dan de beide fronten van de doorrit met inbegrip van de geveldelen erboven tot de grond toe af te breken, omdat ze volledig waren ontzet. Dit verklaart dat deze fronten koud tegen de wanden van de doorrit staan en metselwerk in kruis- in plaats van Vlaams verband tonen.
Of met de verzakkingsproblemen eveneens in verband staat dat de torens naast de doorrit niet in één lijn staan, waardoor de verbindende kap en de ondergelegen ruimtes nogal scheluw zijn, is zeer de vraag. De afstand tussen de westelijke rooilijnen van de torens is namelijk dusdanig dat men de

Noordvleugel van het Châtelet in aanbouw, najaar 1894 (NAi HAAR n 2186); het werk aan de torens was vanwege de verzakking van het gebouw stilgelegd, maar de lagere vleugels konden onder dak worden gebracht.

Noordvleugel Châtelet in aanbouw, voorjaar 1896 (NAi HAAR n 2102); het metselwerk tussen de torens zal worden gesloopt en herbouwd, de gedeeltelijk voltooide arkel rechts zal verdwijnen.

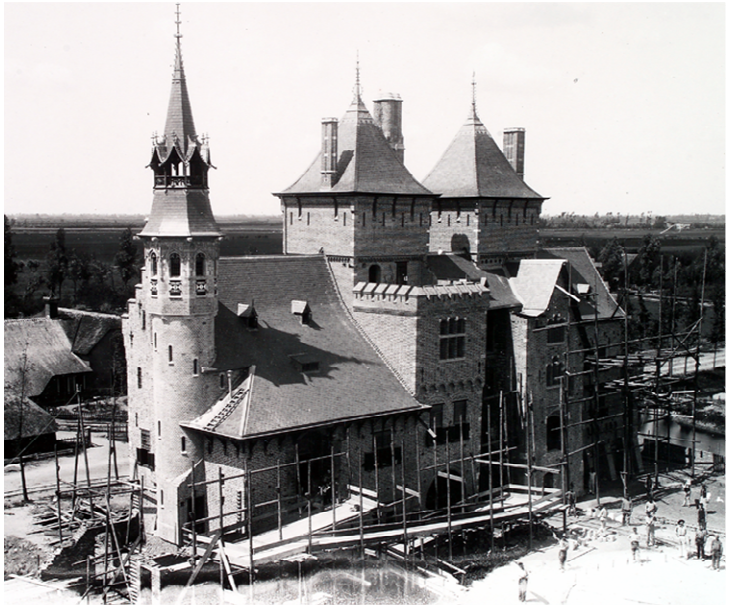
gemetselde mezenkouw boven de doorrit aan deze zijde heeft laten uitspringen om de overgang te maskeren. Hoewel een grove fout zou kunnen zijn gemaakt bij de aanleg de fundering – wat nooit mag worden uitgesloten – ligt meer voor de hand dat in 1894 bewust het noordelijke deel is opgeschoven nadat ook hier de oude muur tevoorschijn was gekomen.

Fase 2: ca. 1897 – ca. 1900

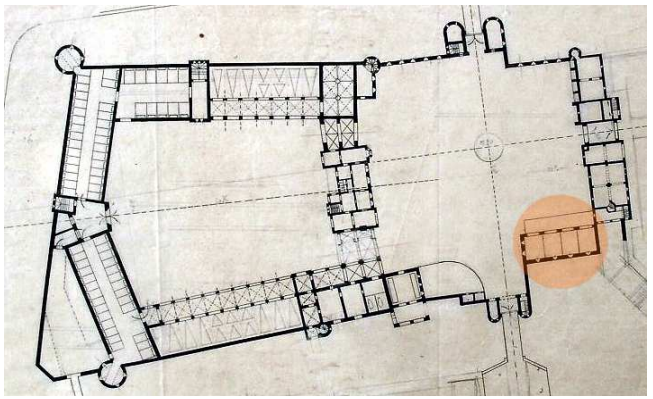
Vanwege de gedwongen afbraak van de doorritfronten met de geveldelen erboven gaapte er in het najaar van 1896 tussen de flankerende torens een gat over drie bouwlagen. Aan de oostzijde zou dit gat in de loop van 1897 worden gedicht met een erker met een balkon in een vakwerkconstructie, aan de westzijde omstreeks 1900 met de genoemde stenen mezenkouw. Aan de westzijde kwam bovendien, in dezelfde jaren, een forse toren tot stand, ter plaatse van het gesloopte 'kabinet'op de hoek van de noordgevel. In samenhang met deze toren, die aanvankelijk rechthoekig was gedacht maar uiteindelijk rond werd uitgevoerd, trok men tevens de weergang boven de westgevel op, plus de eveneens nog ontbrekende top van de noordgevel met het balkon ervoor. Afgezien hiervan realiseerde men in deze periode verder nog de stenen erker aan de oostzijde van het zuidelijke deel, die pas in tweede instantie in de plannen was opgenomen en waarvoor tot dan toe alleen een sparing aanwezig was. En toen het Poortgebouw eenmaal glasdicht was kon ook begonnen worden met de afwerking van het interieur, naar ontwerp van Jos Cuypers. Tot de eerste delen van het gebouw die in gebruik konden worden genomen behoorden de machinekelder, het beoogde kantoor van het architectenbureau (ruimte 0.01-0.05) en het appartement van de rentmeester (ruimte 1.10-1.14).

Al in een vroeg stadium van in het ontwerpproces voor het Châtelet, najaar 1893, was de gedachte opgekomen van een verbinding tussen dit gebouw en het Kasteel, uitgaande van de opgegraven noord-zuidmuur. Maar met het eerste plan, een overdekte gang achter een weermuur, was men eind 1896 ter plekke nog niet verder dan enkele meters gekanteelde muur eindigend in een vallende tand, waarin zich een doorgang naar een kolenopslagplaats bevond. Hierboven lag, achter de weergang, een terras, bereikbaar via een trap aan de oostzijde.

Dat deze onvoltooide staat enige tijd lijkt te zijn gehandhaafd, hangt samen met de nogal turbulente planontwikkeling met betrekking tot het aanpalende terrein. Al in 1895 had Pierre Cuypers een uitgewerkt voorstel gedaan voor een uitbreiding ten westen van het Châtelet, bestaande uit een ommuurd voorplein gevolgd door een complex van koetshuizen en stallen. Onderdeel van dit voorplein was een korte vleugel haaks op het Châtelet, pal naast de

Noordvleugel van het Châtelet, augustus 1896 (NAi HAAR ph 846); het front van de doorrit en de arkel rechts zijn afgebroken vanwege de verzakking, terwijl links de kolenbergplaats wordt gebouwd.

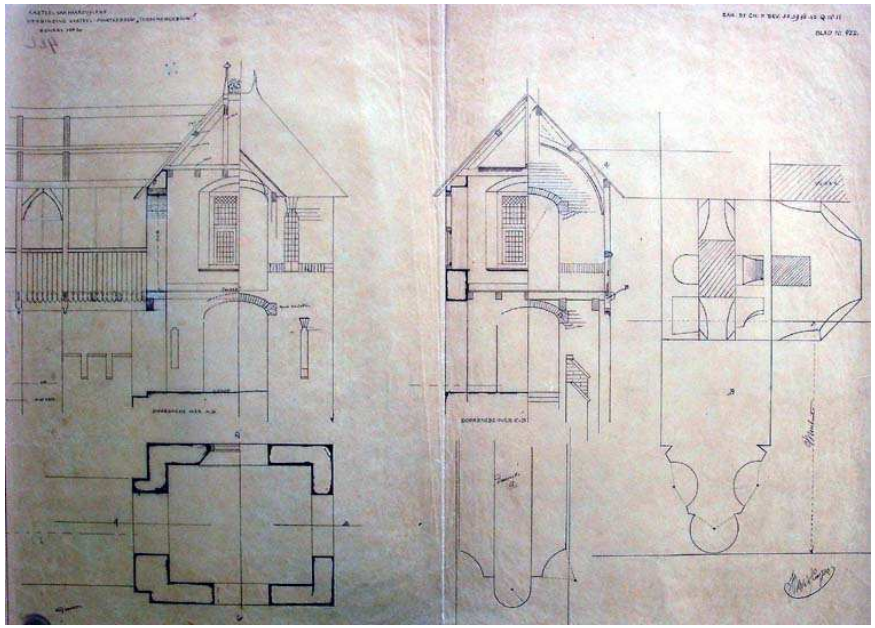

Niet uitgevoerd ontwerp voor de bouw van onder meer een stallencomplex ten westen van het Châtelet,1895-1896 (NAi HAAR t 95); in de cirkel de geplande autogarage.

toen nog niet gebouwde kolenbergplaats. Deze vleugel bevatte een garage voor vier auto's, een toentertijd hypermodern fenomeen waarin de baron zeer was geïnteresseerd. Dit concept van een haakse vleugel zou in 1896 verder worden ontwikkeld, maar uiteindelijk zou men beginnen met een garage in het verlengde van het Châtelet. Deze zogeheten 'hangar', gebouwd in 1897 - 1898, was weinig meer dan de verlengde muur van de kolenbergplaats, voorzien van enkele brede doorgangen, en erachter een ruime stalling en een smederij, het geheel verlicht via vensters in de oostgevel. De hangar eindigde in een rondeel met uitzichtplat – de huidige zuidelijke ronde toren – waarbij de westgevel het tracé van de oude muur nauwkeurig volgde, met inbegrip van de knik. Gelijktijdig met de garage kwam ook de Keukenbrug tot stand, die door middel van een droogloop in verbinding werd gebracht met het rondeel. Brug en droogloop hadden in eerste instantie op papier alleen een begane grond, maar zouden in de uitvoering direct worden uitgerust met een verdieping. De reden hiervan zal zijn dat historische afbeeldingen tonen dat De Haar nog in de achttiende eeuw een typisch Stichtse, tweelaagse kasteelbrug bezat.
Omstreeks 1900 koos men ervoor de kolenopslagplaats op te heffen en deze onder te brengen in een (nieuwe) haakse vleugel. Dat met een dergelijke ontwikkeling voortdurend rekening was gehouden blijkt uit het feit dat bij de bouw van de hangar in de westgevel een staande tand was opgenomen. Deze bevond zich precies boven de loodrechte kademuur van de gracht, die dan ook de onderbouw van de zuidgevel van de nieuwe vleugel zou worden. Zover is echter nooit zover gekomen, omdat de nieuwbouw op het laatste moment moet zijn geschrapt, om onbekende redenen. Aangezien ook de auto's kort daarop zouden worden verplaatst naar een papieren haakse vleugel aan de noordzijde – de ronde noordtoren heeft nog steeds een staande tand – mag worden verondersteld dat men beducht was voor brand, vanwege de combinatie van benzine en het open vuur van de smederij; uit omstreeks 1896 stamt een kaart van het terrein waarop het benzinedepot ver weg in het park is geprojecteerd. Bovendien zou de autogarage uiteindelijk, vanaf 1907, worden gebouwd op het Stalplein, met aan de ene kant de smederij en aan de andere kant op enige afstand de Benzinetoren.

Fase 3: ca. 1902 - ca. 1904

De opheffing van de garage maakte de weg vrij voor een andere functie van de Zuidvleugel. In 1902 richtte men er een elektriciteitscentrale in voor de verlichting van het Kasteel. Dit ging gepaard met de bouw van een hoge schoorsteen boven de oostgevel en de wijziging van de brede doorgangen in

Ontwerp paviljoen tussen Verbindingsvleugel en Keukenbrug, Jos Cuypers, ca. 1897 (NAi HAAR t 422).

Westzijde van het Châtelet, met brede doorgangen in de zuidvleugel, ca. 1902 (NAi HAAR n 2100); één van de doorgangen wordt al gewijzigd in een venster.

de westgevel tot twee vensters en een smallere doorgang. In dezelfde tijd besloot men de vleugel tevens van een verdieping te voorzien, waarschijnlijk bestemd voor gasten. Hierop wijst de interieurafwerking van de kamers, die veel luxueuzer is dan in de Noordvleugel en dan ook geen 'Cuypers-product' is. Bij de planontwikkeling kopieerde men aanvankelijk de inspringende oostgevel van de hangar, maar koos men bij nader inzien voor zoveel mogelijk binnenruimte. Dit resulteerde in de nog altijd bestaande galerij op de begane grond aan de oostzijde en de uitgebouwde trap ten noorden daarvan. De keuze voor meer binnenruimte werd overigens pas gemaakt nadat de bouw was begonnen, want de wand tussen de gang en de kamers is uitgerust met een spouw. Bij de verhoging van de vleugel realiseerde men bovendien een erker in de gebogen oostgevel van het rondeel en een arkel in de westgevel ter plaatse van de historische knik. Het muurwerk ernaast met de staande tand voor de haakse vleugel trok men hierbij volledig opnieuw op. Daarnaast voorzag men de open verdieping van de Keukenbrug en de Verbindingsvleugel van beglazing, ter verhoging van het comfort van de gasten. In het licht van dit laatste moet vermoedelijk ook de verhuizing van de elektriciteitscentrale rond 1905 worden gezien, naar een semi-permanente loods tegen de noordgevel van het Chatelet. De laatste plannen voor een volwaardige uitbreiding aan deze zijde dateerden op dat moment van december 1903, en hoewel deze in 1912 weer zouden worden opgevat, zou de loods blijven staan tot De Haar in de jaren 1930 op het elektriciteitsnet werd aangesloten en in de tussentijd zelfs meer dan eens worden vergroot.

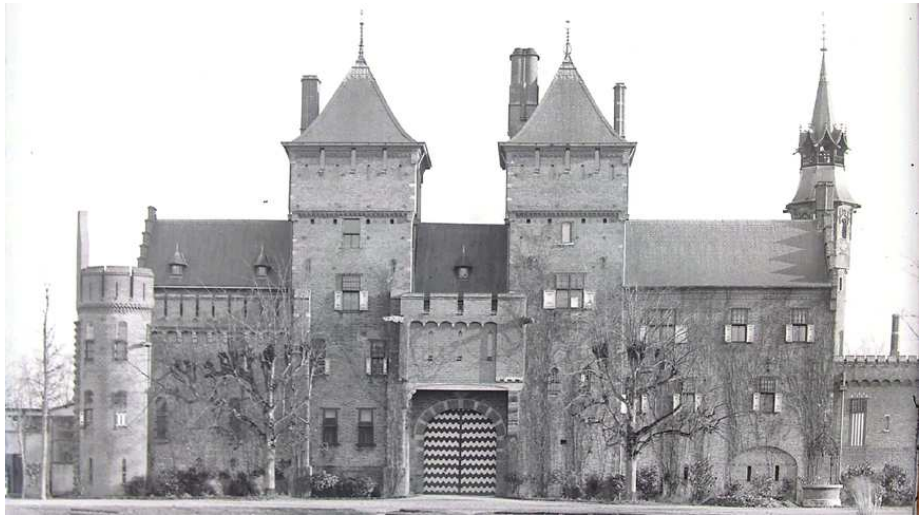
Fase 4: ca. 1909 - ca. 1915

De in 1895-1896 als steunbeer gebouwde ronde toren aan de noordzijde kreeg omstreeks 1910 zijn huidige bekroning, bestaande uit de vierde verdieping en de kap. Al in 1901 waren er serieuze plannen geweest de toren voorzien van een spits, maar deze waren om onbekende redenen in het papieren stadium blijven steken.

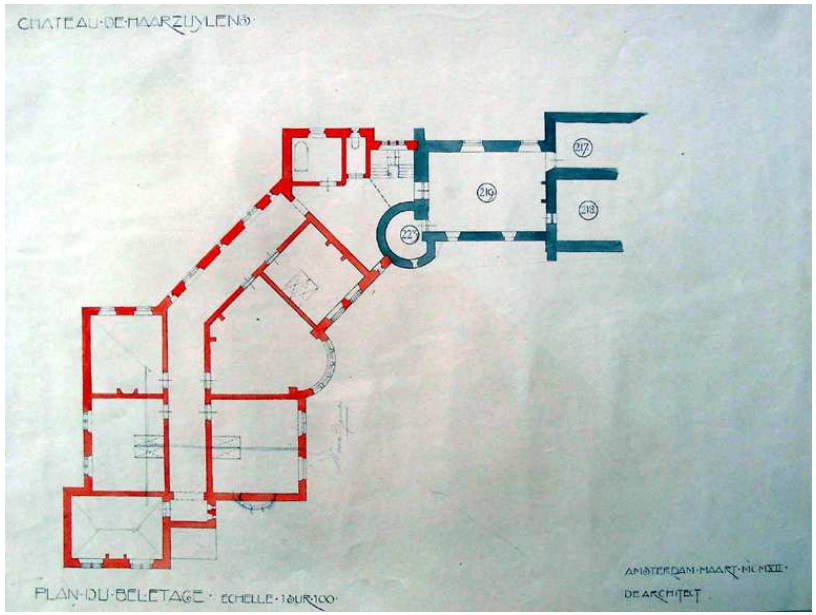
Het Châtelet kreeg zijn definitieve vorm door de bouw van de tweede verdieping van de zuidvleugel, die plaatsvond in de jaren 1911-1912, hoewel met de planvorming al was begonnen in 1909. Een opbouw met de afmetingen van de Hangar zonder de galerij was opnieuw een optie, maar ook nu zou men ervoor kiezen het gehele beschikbare oppervlak te benutten, zodat nogmaals een uitwendige trap moest verrijzen. Vanwege de hoogte moest dit een traptoren worden, die kwam te staan op de zuidoosthoek van de galerij en met een loopbrug zou worden gekoppeld aan de eerste verdieping van de Verbindingsvleugel. De nieuwe opbouw van de Zuidvleugel werd in eerste instantie niet doorgetrokken tot aan de zuidgevel

Zuidvleugel van het Châtelet na de toevoeging van de eerste verdieping en de arkel op de historische knik in de westgevel, ca. 1906 (Publicatie 1910, plaat X).

Westzijde van de noordvleugel van het Châtelet, ca. 1908 (NAi HAAR n 2005); links de als 'steunbeer 'gebouwde ronde toren, die ca. 1910 zou worden voorzien van de vierde verdieping en de kap. Er links naast staat de semi-permanente loods van de elektriciteitscentrale uit ca. 1905.

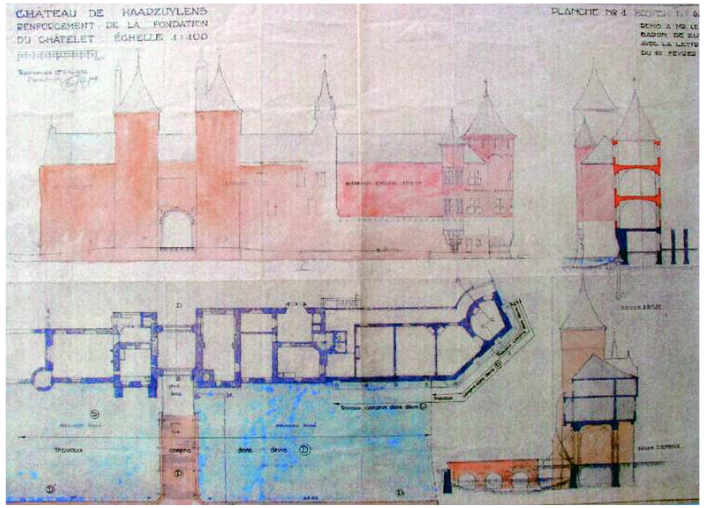

Links: plattegrond van de bel-étage van een niet-uitgevoerde uitbreiding aan de noordwestzijde, maart 1912 (NAi HAAR t 537)
Rechts: artist´s impression van bovenstaand ontwerp, 1912 (SKDH)

van de noordvleugel (uit Fase 1), waarschijnlijk omdat de baron op het laatste moment had verzocht om een terras. De opmerkelijke open zone in de kap lijkt echter niet lang te hebben bestaan.
Los van de nieuwe verdieping vonden er op de begane grond van de zuidvleugel in 1915 enkele veranderingen plaats, toen nieuwe ketels voor de centraleverwarmingsinstallatie werden geplaatst. Allereerst kwam er boven de – nog steeds aanwezige – twee ketels uit 1899 een vloer voor de drie nieuwe. Verder maakte men van de vier kleine vensters in de oostgevel van de ketelruimte er twee grotere en kwam er schuin boven het noordelijke venster een ronde opening met een nog steeds aanwezige ventilator. In de zuidvleugel plaatste men enige scheidingswanden en legde men bovendien een smalspoor aan tussen de ketelruime en de kolenopslagplaats, die zich bevond aan de uiterste zuidzijde (ooit de oude smederij) of men daar toen onderbracht.

Fase 5 en Fase 6: ca. 1930 en vanaf ca. 1950

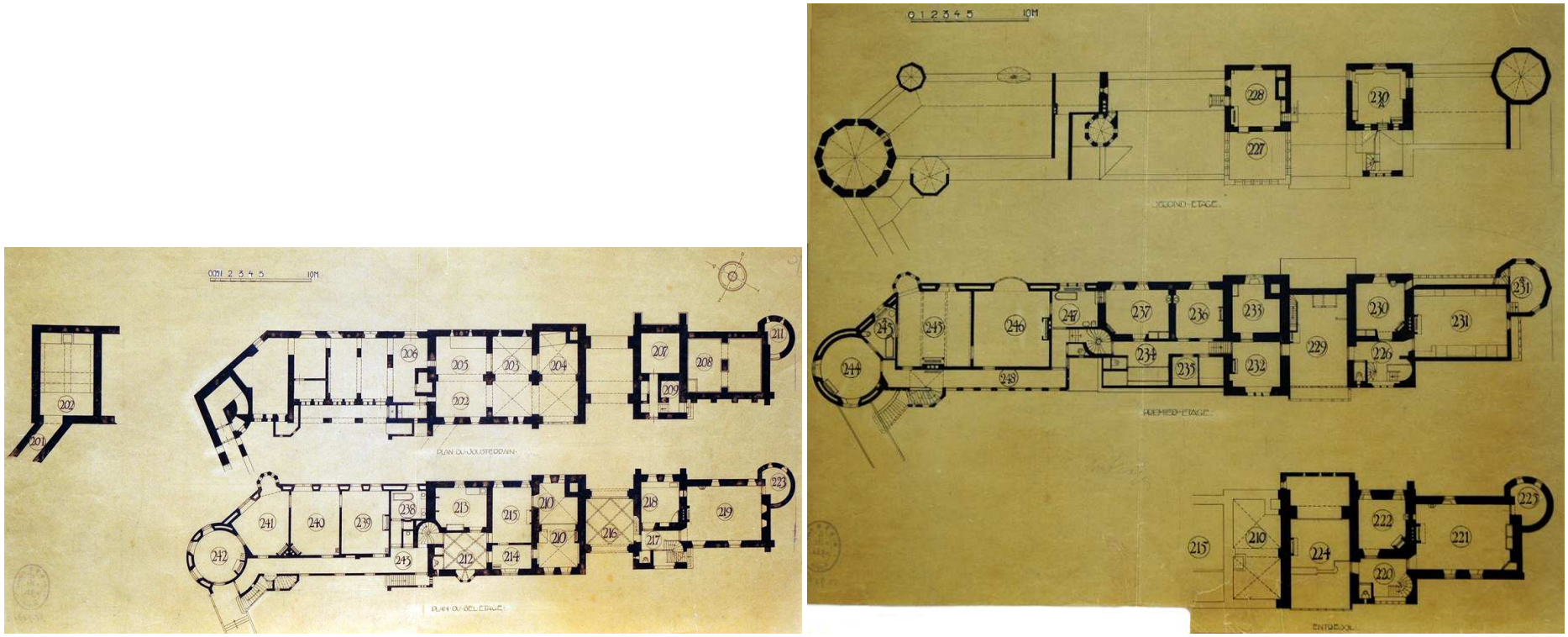
Na 1915 hebben hoofdzakelijk nog bescheiden wijzigingen in het interieur plaatsgevonden, die goeddeels in verband kunnen worden gebracht met wisseling van gebruikers. Zo maakte Pierre (J.J.M.) Cuypers junior (1891-1982) in 1926 een doorgang met trap tussen P107 en P110, waarschijnlijk voor baron Egmond van Zuylen van Nijvevelt (1890-1960), die De Haar in 1934 zou erven, maar eerder al regelmatig gebruik maakte van het Châtelet, toen hij werkte als diplomaat in Den Haag. Wellicht liet Egmond ook in dezelfde periode een aantal slaapkamers voorzien van baden (ruimte 1.23 en 1.24).
In 1932-1933 moest, ongetwijfeld na verzakkingen, de fundering van de zuidvleugel worden verstrekt. Er kwam een brede ingekaste betonnen voet op palen langs de hele westgevel, inclusief de ronde zuidtoren die bij de bouw nog was voorzien van een kettinganker. Getuige een ontwerptekening heeft men bij deze operatie nog overwogen de gracht voor het Châtelet weer uit te graven en de brug voor de poort alsnog te voltooien.
Een andere vermeldenswaardige wijziging onder Egmond betreft de plaatsing van een venster in de westgevel van de mezenkouw, bij de modernisering van de ruimtes 1.07 en 1.08 in de jaren 1950. Net als de vererving van De Haar rond 1930 ging die rond 1960 op de huidige baron, Thierry (1932), gepaard met uitbreiding van de sanitaire voorzieningen. Hij zou bovendien omstreeks 1990 het noordelijke deel van de noordvleugel laten renoveren, dat tot dan toe een personeelswoning was geweest. Overigens zou zo'n tien jaar later Stichting Kasteel De Haar hier haar intrek nemen, wat opnieuw zou leiden tot enkele aanpassingen.

Ontwerp voor de funderingsversterking van de westgevel van de Zuidvleugel, Jos Cuypers, december 1932; hoewel het kennelijk de bedoeling was de brede gracht vóór het Châtelet alsnog uit graven, is dit niet gebeurd.

Westzijde van het Châtelet, ca. 1920 (RACM FTA 1432).

Revisieplattegronden, ca. 1911 (NAi HAAR t 76): links: souterrain, begane grond en eerste verdieping; rechts: tussen verdieping, tweede en derde verdieping (noorden is rechts)

BEKNOPTE GENEALOGIE GESLACHT VAN ZUYLEN VAN NIJVEVELT (VAN DE HAAR)

(vriendelijke mededeling mevrouw Katrien Timmers)

Baron Etienne Gustave Frederic van Zuylen van Nijevelt (van de Haar) (1860-1934), getrouwd in 1887 met Barones Hélène Louise Caroline Betty de Rothschild (1863-1947) (dochter van Baron Salomon de Rothschild (1835-1864) en Barones Adèle von Rothschild (1843-1922)); twee kinderen:

1. Baron Hélin Gustave Salomon Joseph Marie Ghislain van Zuylen van Nijevelt (1888-1912)

2. Baron Egmont Gustave Etienne Adelin Marie Ghislain van Zuylen van Nijevelt (1890-1960), getrouwd in 1927 met Marguerite Namétalla (Egypte ca. 1905-1996); 3 kinderen:

    1. Barones Marie-Hélène van Zuylen van Nijevelt (1927-1996), getrouwd in 1950 met Graaf François de Nicolay (1919-1963), getrouwd in 1957 met Baron Guy de Rothschild (*1909-2007); uit eerste huwelijk 1 kind: Graaf Philippe de Nicolay (*1955)

    2. Barones Sybil van Zuylen van Nijevelt (1929-1939)

    3. Baron Thierry Etienne Helin Frederic van Zuylen van Nijevelt (*1932), getrouwd in 1956 met Gabriëlle Andrée Iglesias Valayas (*1933), getrouwd ca.1980 met Susan Hoffman, getrouwd ca. 1988 met Bianca Johnson; uit eerste huwelijk vier kinderen, uit derde huwelijk 1 kind :

        1. Barones Alexandra van Zuylen van Nijevelt (*1957)

        2. Barones Maria (Marina) van Zuylen van Nijevelt (*1958)

        3. Barones Hélène (Cordelia) van Zuylen van Nijevelt (*1963)

        4. Barones Vanessa van Zuylen van Nijevelt (*1968)

        5. Barones Allegra van Zuylen van Nijevelt (*1993)

CONCORDANS CHÂTELET OF POORTGEBOUW

Links staat de ruimtenummering van P.D. van Vliet Architect BNA i.s.m. Architektenburo Verlaan & Bouwstra, ten behoeve van de restauratie 2000-2010. De aanduiding erachter wordt gebruikt door de familie Van Zuylen van Nijevelt van de Haar.
Rechts staat de ruimtenummering van Cuypers, ca. 1893-1911, onder meer afkomstig uit *Château de Haarzuylens, Distribution des Appartements* (zonder jaartal; ca. 1902; deze bevat niet de zuidelijke uitbreiding van ca. 1910), en is aangevuld met de functies van na 1902. Cuypers koos voor het Poortgebouw een nummering die met een 2 begon. Opgemerkt moet worden dat aan de hand van de nummering de bouwvolgorde van het Châtelet exact te volgen is. Men is begonnen met de tunnel en de aansluitende ruimte in het Poortgebouw: nrs 201 en 202, enzovoorts.

CHÂTELET EXTERIEUR

Ruimtenummering 2000-2010 met aanduiding		Cuypers nummering ca. 1893-1911 met Cuypers aanduiding	
E0.00	steunberen rondom		
E0.01	portaal, trap naar noordoost ingang		
E0.02	poortdoorgang, doorrit	216	doorgang, doorrit
E0.03	portaal		
E0.04	nis bij zuidoost ingang		
E0.05	nis bij zuidoost ingang		
E0.06	portaal, trapnaar zuidoost ingang		
E0.07	galerij		
E0.08	kast		
E0.09	trappartij		

CHÂTELET SOUTERRAIN

Ruimtenummering 2000-2010 met aanduiding		Cuypers nummering ca. 1893-1911 met Cuypers aanduiding	
S.01	berging	211	kelder, terasse
S.02	loze ruimte	208	regen- en bronwaterreservoirs
S.03	portaal		
S.03A	berging		
S.03B	portaal naar tunnel		
S.04	opslag	207	ijskelder [tot juli 1894: ‘208A’; onderdeel waterreservoirs 208]
S.05	kelder	209	aardolie kelder en trapportaal
T.01	tunnel tussen Kasteel en Châtelet	201	tunnel
T.02	(kruip)tunnel tussen S.03B en 0.06		verbindingskanaal

CHÂTELET BEGANE GROND

Ruimtenummering 2000-2010 met aanduiding		Cuypers nummering ca. 1893-1911 met Cuypers aanduiding	
0.01	berging	223	kabinet in hoektoren woning huismeester, vanaf 1902 woning machinist
0.02noord	kantoor, slaapkamer, dienstwoning tot ca. 1990	219	linnenkamer woning huismeester, vanaf 1902 woning machinist
0.02zuid	kantoor, woonkamer, dienstwoning tot ca. 1990	219	woonkamer woning huismeester, vanaf 1902 woning machinist
0.03	vestibule, dienstwoning tot ca. 1990	217	vestibule / trapportaal
0.04	wc, dienstwoning tot ca. 1990		privaat
0.05	keuken, dienstwoning tot ca. 1990	218	keuken woning huismeester, vanaf 1902 woning machinist
0.06	werkplaats	204	waterpompinstallatie
0.07oost	magazijn	203	machinekamer / kelder
0.07west	kantoortje, telefooncentrale	203	machinekamer / kelder
0.08	ketelhuis	205	machinekamer / pompvertrek
0.08A	ketelhuis met toegang tunnel naar Kasteel T.01	202	verwarmingsinstallatie, *cave de chauffage*
0.09	berging		privaat
0.10	wc		
0.11	berging	206	smederij / steenkolen / machinekamer
0.12	berging		hangar
0.13	wasruimte		hangar
0.14	berging voor loodgieter en schilder		hangar, 1902-1904; accuruimte voor elektriciteitscentrale
0.15	gang		hangar, 1902-1904; elektriciteitscentrale
0.16	hoogspanningsruimte		hangar, 1902-1904; elektriciteitscentrale
0.17	berging		
0.18	fietsenberging		hangar
0.19	laagspanningsruimte		hangar
0.20	opslag giftige stoffen		hangar
0.21	kolenhok		
0.22	portaal		
0.23	verbindingsvleugel, hangar		passage, verbindingsgebouw
0.24	verbindingsvleugel portaal naar keukenbrug		passage, verbindingsgebouw
LBS.01	keukenbrug, loopbrug naar Kasteel		keukenbrug

CHÂTELET EERSTE VERDIEPING

Ruimtenummering 2000-2010 met aanduiding		Cuypers nummering ca. 1893-1911 met Cuypers aanduiding
1.01	badkamer, dienstwoning tot ca. 1990	225 archief van de bouwdirectie in hoektoren
1.02	slaapkamer, dienstwoning tot ca. 1990	221 bureau bouwdirectie / logeerkamer
1.03	kast in 1.02, dienstwoning tot ca. 1990	
1.04	overloop, dienstwoning tot ca. 1990	220 vestibule
1.05	wc, dienstwoning tot ca. 1990	privaat
1.06	slaapkamer, dienstwoning tot ca. 1990	222 bureau bouwdirectie
1.07	slaapkamer 1, kamer van Alexandra	224 bureau Architect / balkonkamer / logeerkamer
1.08	badkamer van 1.07	224 bureau Architect / balkonkamer / logeerkamer
1.09	wc van 1.07	224 bureau Architect / balkonkamer / logeerkamer
1.10	kamer 2; hoge salon	210 kantoor (oost) en slaapkamer (west) van appartement rentmeester F. Luyten
1.11	kamer 3; lage salon	214 kamertje, wachtkamer van appartement rentmeester F. Luyten
1.11	kamer 3; lage salon	215 eetkamer / woonkamer van appartement rentmeester F. Luyten
1.12	eetkamer	212 vestibule / portaal van appartement rentmeester F. Luyten
1.12A	meterkast	kleerkast
1.13	wc	privaat
1.14	keuken	213 keuken
1.15	trapportaal	traptoren
1.16	gang	243 gang
1.17	wc	privaat
1.18	kast, garderobe	garderobe
1.19	portaal	protaal
1.20	kamer 4; badkamer	238 badkamer en wc
1.21	kamer 5; Rode kamer	239 logeerkamer
1.22	kamer 6; Groene kamer	240 logeerkamer
1.23	kamer 7; Blauwe kamer	241 logeerkamer
1.24	torenkamer; badkamer	242 logeerkamer in ronde zaal
1.25	douche	
1.26	verbindingsvleugel, hangar	passage, verbindingsgebouw
1.27	verbindingsvleugel portaal naar keukenbrug	passage, verbindingsgebouw
LB0.01	keukenbrug, loopbrug naar Kasteel	keukenbrug

CHÂTELET TWEEDE VERDIEPING

Ruimtenummering 2000-2010 met aanduiding		Cuypers nummering ca. 1893-1911 met Cuypers aanduiding	
2.01	kamer 19; badkamer	231A	kamer in hoektoren
2.02	weergang, balkon		balkon
2.03	kamer 18; speelzolder	231	logeerkamer
2.04	kast in 2.03	231	kast in logeerkamer 231
2.05	kast in 2.03	231	kast in logeerkamer 231
2.06	kast in 2.03	231	kast in logeerkamer 231
2.07	kast in 2.03	231	kast in logeerkamer 231
2.08	kast in 2.03	231	kast in logeerkamer 231
2.09	kast in 2.03	231	kast in logeerkamer 231
2.10	portaal		
2.11	weergang		
2.12	overloop	226	vestibule / zoldertrapportaal
2.13	wc		privaat
2.14	slaapkamer 17, kamer van Cordelia	230	keuken / logeerkamer; tot 1902 appartement machinist, na 1902 gastenverblijf
2.15	kast in 2.14		
2.16	balkon		balkon
2.17	slaapkamer 16; kinderkamer	229	kamer; tot 1902 appartement machinist, na 1902 gastenverblijf
2.17A	kast	229	kast in kamer 229
2.17B	kast met wastafel	229	kast in kamer 229
2.17C	doucheruimte	229	kast in kamer 229
2.18	portaal met trap naar ruimte 3.04	229	portaal in kamer 229, met trap naar 228 [= dienstbodekamer]
2.19	slaapkamer 15	232	kamer; tot 1902 appartement machinist, na 1902 gastenverblijf
2.20	gang	232	kamer; tot 1902 appartement machinist, na 1902 gastenverblijf; 1911 gang
2.21	slaapkamer 14; kamer van Vanessa	233	kamer; tot 1902 appartement machinist, na 1902 gastenverblijf
2.22	badkamer		
2.23	badkamer	235	garderobe, kast
2.24	gang	234	vestibule met wc, passage
2.24A	berging		
2.24B	meterkast		
2.25	slaapkamer 13	236	logeerkamer
2.26	wc		privaat
2.27	slaapkamer 12; kamer van Marina	237	logeerkamer
2.28	traptoren		traptoren
2.29	wc		privaat
2.30	portaal		portaal
2.31	kamer 11; badkamer	247	badkamer
2.31A	doorloopkast		

2.32	gang	248 gang
2.33	slaapkamer 10; Portugese kamer	246 slaapkamer
2.34	slaapkamer 9; Ivoren kamer	245 slaapkamer
2.35	slaapkamer 8; badkamer	245A badkamer
2.36	torenkamer, slaapkamer	244 torenkamer / slaapkamer

CHÂTELET DERDE VERDIEPING

Ruimtenummering 2000-2010 met aanduiding		Cuypers nummering ca. 1893-1911 met Cuypers aanduiding
3.01	overloop zolder	portaal
3.02	Rothschild kamer	230A torenkamer / logeerkamer
3.03	balkon	227 plat met mooi uitzicht, Belvèdere
3.04	linnenkamer	228 dienstbodekamer / logeerkamer
3.05	schilderijzolder	
3.06	traptoren	traptoren
3.07	torenkamer	
3.08	zolder zuidvleugel	
3.09	kap zuidoost torentje	
3.10	kap zuidwest torentje	
3.11	zolder boven roevendak	
3.12	noordelijke zolder noordvleugel	
3.13	kap noordelijke ronde toren	

CHÂTELET VIERDE VERDIEPING

Ruimtenummering 2000-2010 met aanduiding		Cuypers nummering ca. 1893-1911 met Cuypers aanduiding
4.01	tijdelijke opslag teken archief	
4.02	warmwaterreservoir	reservoirkamer
4.03	rondgang in kap traptoren	traptoren

CHÂTELET VIJFDE VERDIEPING

Ruimtenummering 2000-2010 met aanduiding		Cuypers nummering ca. 1893-1911 met Cuypers aanduiding
5.01	zolder boven 4.01	
5.02	zolder boven 4.02	
5.03	klokkenzolder boven 4.03	